

VÅLD OCH VÅRDNADSTVISTER

- betydelsen av att barn bevittnar våld i nära relationer

Författare: Anna Andersson & Anneli Grönberg

Socialhögskolan vid Lunds Universitet
SOPA 63
VT-09

Handledare: Maria Bangura Arvidsson

Abstract

Authors: Anna Andersson and Anneli Grönberg

Title: Violence and child-custody cases - the significance of children witnessing domestic violence [translated title]

Supervisor: Maria Bangura Arvidsson

Assessor: Staffan Blomberg

The purpose of this study was to examine if and how children witnessing domestic violence affects the judgement a Swedish District Court delivers in cases of child-custody and parents' right of access to their child. We also wanted to examine if a child's right to State compensation for witnessing domestic violence affects said judgements in a District Court. This right to State compensation stems from a modification in the Law of Compensation for Crime Victims made in 2006 and is accorded by the Crime Victim Compensation and Support Authority. Using semi-structured qualitative interviews we talked to three judges, two lay assessors and an official at the Crime Victim Compensation and Support Authority. The informants were also asked to comment on a fictitious case. Only one of the judges was familiar with child compensation for witnessing domestic violence and none of the judges and lay assessors believed it to be an important factor when judging child-custody cases. They did think it vital to consider the consequences of witnessing domestic violence but not the compensation itself. The analysis was intersectional i.e. we examined how gender, ethnicity, age and class interact in sociocultural hierarchies and power-based relationships in our research material.

Nyckelord: bevittna våld, Tingsrätt, brottsskadeersättning, vårdnadstvist, barnets bästa, brottsoffer.

Key-words: child witness, domestic violence, district court, crime victim compensation, child-custody case, child welfare.

Innehåll

Abstract	1
Innehåll	2
Förord	4
Inledning	5
Problemformulering.....	6
Syfte.....	7
Frågeställningar	7
Bakgrund	7
Barnets bästa.....	7
Vårdnadsvisten i praktiken	8
Vårdnad och umgänge	9
Våld och dess konsekvenser	11
Insatser och stöd	12
Ändringen i Brottskadelagen	13
Tidigare forskning	15
Barn som bevittnar våld.....	15
Våldet.....	16
Barnens situation och mående	16
Långsiktiga effekter av att utsättas för våld.....	17
Barn i rätts- och handläggningsprocesser	18
Teori	20
Makt.....	20
Intersektionalitet	22
Metod	23
Begrepp.....	23
Materialbeskrivning.....	24
Urval	25
Vinjettmetod/Faktoriell surveymetod.....	26
Vår vinjett.....	27
Generaliserbarhet, tillförlitlighet och giltighet	28
Generaliserbarhet.....	28
Tillförlitlighet	29
Giltighet.....	30
Bearbetning av materialet	30
Forskningsetiska överväganden.....	31
Förförståelse och hermeneutik.....	31
Analys och resultat	32
Förfarande i Tingsrätten	32
Fallet Wilma	33
Brottskadeersättning.....	34
Barnets bästa.....	37
Våld i nära relationer och att bevittna våld.....	38
Vårdnad, boende & umgänge	40
Barn som brottsoffer	42
Samarbete med andra myndigheter	42
Rättspraxis	43

Slutdiskussion.....	43
Källförteckning	46
Förkortningar	49
Bilaga 1	50
Bilaga 2	51
Bilaga 3	53
Bilaga 4	55

Förord

Vi vill tacka vår handledare, Maria Bangura Arvidsson, för hennes stöd, tålamod och att hon kunnat ge oss både morot och piska. Vi vill också tacka de domare och nämndemän som ställt upp med sin tid och sina svar i våra intervjuer och den tjänsteman på Brottsoffermyndigheten, som ställt upp med information om deras arbete med brottsskadeersättning för de barn som bevittnat våld. Ett tack också till Andrew Gillard för korrekturläsning av vårt abstract.

Anna & Anneli

VT-2009

Inledning

Vårt gemensamma intresse för utsatta barn och barn som brottsoffer fördjupades under praktikterminen. En av oss tillbringade terminen på Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn och den andra på Socialtjänstens avdelning för utredning av barn och ungdomar som far illa. Under inledningsskedet av uppsatsarbetet kunde vi konstatera att det område vi valt, barn som bevittnat våld, verkar relativt outforskat. Det finns däremot mycket forskning om våld mot kvinnor och mot barn. Vår ambition är att lyfta fram barn som bevittnat våld som forskningsområde. Uppsatsen är skriven för en läsekrets bestående av studenter, handledare och examinatorer. Därför har vi inte i detalj förklarat vissa ord och begrepp som är vanligt förekommande på socionomutbildningen.

I media är de barn som bevittnat våld en grupp som det inte talas mycket om. Tidningar rapporterar emellanåt om hur denna grupp av barn glöms bort eller negligeras av rättsväsendet och samhället. När vi i november 2008 gjorde en sökning på Google, en av de mest populära sökmotorerna på Internet, gav sökfrasen *barn som bevittnar våld* ca 39 900 träffar medan sökfrasen *barnmisshandel* gav ca 213 000. Några av träffarna på *barn som bevittnar våld* visade till exempel att 2005 gick dåvarande Barnombudsmannen Lena Nyberg ut i media och kritiserade Sveriges domstolar för att de var för dåliga på att genomföra riskbedömningar vid vårdnadstvister då det förekommit våld. I över hälften av de domar som Nyberg undersökte utdelades gemensam vårdnad (Sveriges Television, 2005). Vidare gjorde Rädda Barnen 2007 sin oro hörd för de barn som utsätts för och bevittnar hur närstående utsätts för våld. Det sades att svenskt rättsväsende glömmar bort barnens synpunkter och berättelser. Rädda Barnen, i samarbete med ett antal experter, gav kritik kring att fokus i rättsprocessen läggs på att barnet ska ha en relation till den våldsutövande föräldern och inte på att barnet ska ges möjlighet att kunna bearbeta sina upplevelser av våld i lugn och ro. Rädda Barnen menade att det istället för ett barnperspektiv har kommit att handla om föräldrarnas rätt till sina barn (Dagens Nyheter, 2007). I *Läkartidningen* skriver Staffan Janson och Kjerstin Almqvist (2000) att barn som bevittnat våld inte får tillräcklig uppmärksamhet i Sverige. Det finns en myt om att ”tiden läker alla sår” när det gäller barn som bevittnat våld i hemmet. Tvärtom menar författarna att de psykiska skador som uppkommer påverkar barnen även sedan de blivit vuxna.

Trots att frivilliga organisationer, Barnombudsmannen och andra är överens om barn som bevittnar våld borde bemötas annorlunda verkar solskenshistorierna få. Därför ser vi det som en välkommen utmaning att ta del av den forskning och praxis som finns, och försöka utreda begreppen kring dessa barn i rättsprocessen.

Problemformulering

Vad som anses vara barns bästa är ett debatterat ämne. FN:s Barnkonvention artikel 19 fastslår att barn skall skyddas av samhället från bland annat psykiskt och fysiskt våld och vanvård, men vad konstituerar psykiskt våld? Sociala och rättsliga åtgärder skall tas till för att skydda barnet från föräldrar som utsätter det för ovanstående. Barnets vilja ska dock tas hänsyn till i rättsliga frågor om vårdnad.

Den 15 november 2006 infördes nya regler i Brottsskadelagen som ger barn rätt till brottsskadeersättning för att ha bevittnat våld mot en närstående:

4 a § Brottsskadeersättning betalas till ett barn som bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person. (Brottsskadelag 2006:933).

Ersättningen utgår från staten eftersom barnet inte har rätt till denna typ av ersättning från förövaren. Med att bevittna våld menas att barnet har sett eller hört den brottsliga gärningen. Det krävs ingen utredning som visar att barnet tagit skada psykiskt och/eller kränkts. Ansökan ska ha inkommit inom två år efter att rätten avslutat fallet eller inom två år efter att brottet begicks. Enligt en övergångsbestämmelse kan även ansökan som kommit in två år innan lagen tillkom, det vill säga 15 nov 2004, ge rätt till ersättning (Brottsskadelag 2006:933). Barnombudsmannen, Lena Nyberg, och Brottsoffermyndighetens ordförande, Margareta Bergström gick 2007 ut i en gemensam debattartikel med kritik mot hur polis och rättsväsende hanterar ärenden när barn bevittnat våld. Deras ståndpunkt var att det slarvas med utredningarna kring detta brott. Många gånger glöms barnens egna utsagor bort i processen. Bristande dokumentation om barnens belägenhet leder i förlängningen till att det inte kan fastställas om barnen är berättigade till ersättning. Nygren och Bergström lägger fram statistik på att ca 40 procent av utredningarna leder till utbetald ersättning.

År 2007 genomfördes även en ändring av Socialtjänstlagens femte kapitel till att särskilt beakta barn som bevittnat våld. Syftet är att dessa barn ska kunna få särskilt stöd från Socialtjänsten, främst för att bearbeta det de upplevt.

Enligt Proposition 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler* är gemensam vårdnad till barnets bästa. Hänsyn skall tas till föräldrarnas förmåga att samarbeta kring barnet. Dock kan vårdnaden för ett barn ändras av rätten om det skulle framkomma att en förälder brister i omsorgsförmågan eller på annat sätt skadar barnets hälsa och utveckling (FB § 7, 1949:381).

Syfte

Vårt syfte är att undersöka om, och i så fall hur, barns bevittnande av våld i nära relationer påverkar Tingsrättens bedömning i familjemål samt att undersöka vilken funktion brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld eventuellt har i detta.

Frågeställningar

- Vilken inställning till och kunskap har domare och nämndemän i Storstads Tingsrätt om barn som bevittnat våld?
- Påverkar ändringen i Brottskadelagen, som ger barn som bevittnat våld rätt till ersättning, hur domare och nämndemän dömer i familjemål?
- Påverkar att ett barn har bevittnat våld mot en närstående hur Tingsrätten dömer i ett familjemål?

Bakgrund

Barnets bästa

Barnets bästa är ett begrepp som förekommer både i Barnkonventionen, i socialt arbete och i svensk rätt. Det innebär att vid vårdnadstvister och andra sammanhang där olika alternativ finns ska det som bäst uppfyller barnets grundläggande behov väljas. Grundläggande behov innefattar bland annat kärlek, trygghet och behov av god fysisk omsorg. Föräldrarna ska ha

förmåga att förstå barnets känslor och behov samt ha förmågan att tillfredsställa dessa. De ska också ge barnet stimulans och lära barnet att sätta gränser för sitt handlande, att ta ansvar och fatta beslut. I takt med sin utveckling och ålder ska barnet få rätt att påverka sin situation och möjlighet att frigöra sig från föräldrarna. Det är alltså i teorin mycket höga krav på föräldrars förmågor. Barnets vilja ska spela roll för beslut som rör barnet men bara om det inte strider mot barnets bästa (Ewerlöf, Sverne & Singer, 2004). Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, skiljer på miljöfallen och beteendefallen. I det förstnämnda är det brister i omsorgen, psykisk eller fysisk misshandel eller något annat som kan skada den unges hälsa eller utveckling som länsrätten ska ta ställning till. I beteendefallen handlar det om att den unges hälsa eller utveckling kan skadas på grund av den unges eget beteende (Ewerlöf et. al. 2004).

I barnkonventionen stadgas att barn som är skilt från den ena eller båda föräldrarna ska ha rätt till umgänge med denne/dem om det inte strider mot barnets bästa. Ewerlöf et. al. (2004) skriver att barnets bästa i domstolssammanhang alltid ska utgå från vad som är bäst för det enskilda barnet på kort och lång sikt. Vid skilsmässa är det föräldrarnas ansvar att inte låta en eventuell konflikt mellan föräldrarna gå ut över barnet. Om de gör det framstår de i dålig dager vid en vårdnadstvist. Enligt Johanna Schiratzki (2006) är tanken med begreppet barnets bästa inom svenskt rättssystem att det ska bygga på två kärnpunkter: en objektiv och en subjektiv. Den objektiva delen ska grunda sig på den kunskap som finns, genom forskning, om vad barn faktiskt behöver. Den subjektiva delen ska grunda sig på barnets egna åsikter och önsknings. Variationer på definitionen av barnets bästa förekommer dock inom lagstiftningen men centralt är att barnet ska respekteras som en individ. Det kan också talas om barnets bästa utifrån en inskränkt eller utvidgad bemärkelse. Det förstnämnda innefattar att alla barn ska kunna skyddas från brottsliga gärningar och övergrepp på deras välfärdsrättigheter. Det sistnämnda syftar till att: ”garantera barnet förmåner som rättssubjekten i stort (dvs. vuxna) inte har” (Schiratzki, 2006:43). Vidare framhålls det som viktigt att också se barnets bästa som en öppen föreställning om att kunna ge barn den bästa tänkbara tillvaron, vilken denna än må vara.

Vårdnadstvisten i praktiken

Enligt svensk lag tilldelas gifta föräldrar automatiskt gemensam vårdnad när deras barn föds. Detta genomförs utan en prövning av barnets bästa. Om föräldrarna inte är gifta kan de anmäla

till Socialnämnden att de önskar ha gemensam vårdnad. Detta är den allra vanligaste formen av vårdnad i Sverige bland både gifta och ogifta föräldrar (95 procent för ogifta samboende föräldrar). Det är också rutin att låta den gemensamma vårdnaden bestå efter en skilsmässa eller separation. Att ge en förälder ensam vårdnad är mycket ovanligt och görs i praktiken enbart om det är uppenbart skadligt för barnet med en gemensam vårdnad. Det är av största vikt att föräldrarna har förmågan att kunna samarbeta med varandra under en lång tid (Schiratzki, 2006).

De flesta föräldrar löser en skilsmässa eller en separation utan att behöva någon hjälp från samhället. Kan de däremot inte komma överens om hos vem barnen ska bo eller hur ofta barnen ska träffa föräldrarna erbjuder Familjerätten samarbetsamtal, vilka är frivilliga. Föräldrarna kan själva kontakta Familjerätten eller också kan en domstol skriva en remiss. En familjerättssekreterare träffar föräldrarna gemensamt och målet är att de ska skriva på ett avtal om vårdnad, boende och umgänge enligt Föräldrabalken 6:6 och 6:17a (Familjerättens hemsida). När föräldrarna inte en lösning återstår ett beslut i frågan från Tingsrätten. Domaren i målet ger Familjerätten i uppdrag att göra en vårdnadsutredning (FB 6:19). Rätten kan också fatta ett interimistiskt beslut om boendet, som innebär att de avgör hos vem av föräldrarna barnet ska bo fram tills att målet är slutgiltigt avgjort (FB 6:20).

Enligt statistik under 2007, från Socialstyrelsens hemsida, var 273 barns föräldrar delaktiga i samarbetsamtal och 542 barn blev föremål för vårdnads- boende- och/eller umgängesutredning i Malmö kommun. I Skåne tecknades 835 avtal om vårdnad, boende och umgänge samma år.

Vårdnad och umgänge

2002 tillsattes en kommitté på order av regeringen för att genomföra en utvärdering av 1998 års vårdnadsreform. I utvärderingen utgår kritik mot Sveriges domstolar då begreppet barnets bästa, som ska utgöra grunden för beslut kring vårdnad och umgänge, har kommit att handla mer om var föräldrarnas intressen ligger. Gemensam vårdnad är att föredra med det förutsätter också att föräldrarna har kapaciteten att samarbeta kring barnet och att den gemensamma vårdnaden inte blir ett maktmedel för att skapa konflikter (SOU 2005:43).

Våld inom familjen ska alltid betraktas som ett försvårande av att få till stånd samarbetsamtal. Dessutom ska det också tas i beaktning att barn lider av misshandel även om den inte är riktad mot barnet utan en annan familjemedlem. Detta för att det är svårt för barn att förstå vad som händer och att bedöma hur hotfull en situation är för dem själva. Givet är också att en förälder som brukar våld mot en annan familjemedlem inför ett barn också sviker detta barn då en förälder ska stå för trygghet, kärlek och stabilitet. Allt detta blir hindrande omständigheter för att den misshandlande föräldern ska få del i vårdsnaden men det är inte uteslutet om det går att klarlägga att barnet inte kommer fara illa (ibid.).

Barnet ska med fördel ha umgänge med den förälder som inte har boendet. Dock måste detta ske med avvägning om det förekommit våld. Störst prioritet har barnets skyddsbehov och det är viktigt att ta hänsyn till hur umgänget kommer att påverka barnet. Det finns möjlighet att förordna en kontaktperson då barnet ska träffa föräldern men om det råder tvivel kring barnets välfärd och säkerhet är umgänge uteslutet överhuvudtaget. Det är fastslagit att barn mår dåligt av att utsättas för våld men också av att bevittna när närstående utsätts. Många barn bär detta som en hemlighet och känner sig själva delaktiga och skyldiga då de själva kan vara kärnan i den konflikt, till exempel genom bråk om uppfostran, som sedan leder till misshandeln av modern. Barnen plågas ytterligare av att gå och bära på sina upplevelser i tystnad och detta leder också till att de får mindre uppmärksamhet av de myndigheter som faktiskt ska hjälpa dem. Författarna menar att domstolar oftast låter barnets möjligheter till god kontakt med båda föräldrarna väga över barnets risker för att fara illa (SOU 2005:43).

SOU 2004:43 lade fram ett förslag om att eventuell kännedom eller misstanke om våld inom en familj automatiskt ska leda till att det sker en prövning av vårdsnaden och att detta sker oavsett vem i familjen det är som har råkat ut för våldet. Tanken var att Socialnämnden skulle vara det organ som sätter igång en sådan process. I Proposition 2005/06:99 föreslog Regeringen att en riskbedömning alltid ska göras i vårdsnads mål om det framkommer att våld förekommit i familjen. Bedömningen ska vara individuell och utgå från barnets bästa och bedöma risken att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp. Regeringen avvisade emellertid förslaget att vårdsnaden automatiskt ska prövas i domstol vid familjevåld. Det är istället, som tidigare, Socialnämnden som har ansvar för att utreda om ett barn far illa. Enligt SOU 2006:65 saknas det ofta, inom rättsväsendet, en riskbedömning vid mål som berör vårdsnad, boende och umgänge där det förekommit våld i familjen. Vidare saknas det också ofta kunskap i domstolen om att barn kan fara illa av att ha umgänge med en förälder som misshandlar, även om barnet

inte själv blivit slaget. Beroende på övergreppens frekvens och art kan det, enligt författarna, bli aktuellt att frånta förövaren umgänge och vårdnad.

Våld och dess konsekvenser

Sedan 1980-talet har barns situation som offer för att bevittna våld mellan föräldrarna blivit alltmer uppmärksammas. Det kvinnovåld som förekommer påverkar de barn som lever i familjerna, även om de själva inte är utsatta för våldet. Det blir dock missvisande att tala om mäns våld mot kvinnor eftersom det begränsar övergreppen till att ske enbart inom "kärnfamiljen". Därför vore det mer passande att tala om *mammamisshandel* (Eriksson et. al. 2007). I den proposition som låg bakom den ändring i Brottskadelagen, vilken ger barn som bevittnat våld rätt till brottsskadeersättning, skriver Regeringen att det oftast är mäns våld mot kvinnor som utgör våld mot närstående (Prop. 2005/06:166). Begreppet att bevittna eller vara vittne till våld blir problematiskt eftersom det ger en sorts klang av att barnet skulle stå utanför händelsen och se på, men det är inte psykologiskt möjligt för dessa barn att stå utanför sin egen livsmiljö (Eriksson et. al. 2007). Författarna till SOU 2006:65 anser att begreppet *barn som bevittnar våld* är otillräckligt för att beskriva vad barnen går igenom. Ofta är det så att barnet inte just ser det våld som förekommer. De kan också höra det eller se skadorna i efterhand eller till och med tvingas att delta i våldet. Det är också viktigt att ytterligare framhäva offerpositionen som barnet befinner sig i. Barnen upplever samma terror och skräck som den som blir misshandlad. Ibland kan misshandeln av modern också övergå till barnmisshandel. Barn i familjer där det förekommer våld kan lida av både psykosomatiska och psykologiska besvär. Författarna menar att *barn som upplever våld* hade varit ett mer deskriptivt begrepp. År 2003 ändrades också 29 kap. 2 § 8 Brottsbalken så att det är en straffskärpningsgrund att inför barn ha begått ett brott som varit ägnat att skada tilliten och tryggheten hos barnet i förhållande till en närstående.

I SOU 2006:65 gjordes en utredning med syfte att kartlägga det arbete och de insatser som finns för kvinnor som utsatts för våld i en nära relation. I uppdraget ingick också att ta särskild hänsyn till barn som bevittnat våld mot närstående. Det är oklart exakt hur många barn som faktiskt lever i hem där det förekommer våld eftersom det, i likhet med kvinnomisshandel, uppskattas finnas ett stort mörkertal. En uppskattning i utredningen pekar på att ca tio procent av Sveriges barn någon gång upplevt våld inom familjen. Ett problem som framhålls kring

dessa barn är att kvinnomisshandel, eller mammamisshandel, har setts enbart ur ett kvinnoperspektiv. Därför har det indirekta våldet mot barnet, då det tvingas bevittna, glömts bort. Många barn vill inte heller tala om sina upplevelser om våld då de skäms eller känner rädsla för att bli utstötta bland sina kamrater. Att känna tillit till andra vuxna kan också vara svårt för den här gruppen av barn. I familjer där det förekommer våld och det visar sig att pappan är missbrukare eller psykiskt sjuk är också risken stor att myndigheter väljer att fokusera på pappans problem. Det talas mycket om t ex dubbeldiagnoser och då riskeras det våld som förekommer i familjen att åsidosättas.

Insatser och stöd

Socialtjänsten är de som har huvuduppdraget att utreda då barn misstänks fara illa. Insatser som erbjuds barn som bevittnar våld är samtal, stödkontakter och remisser till andra instanser som till exempel Barn- och ungdomspsykiatri. Ovanstående insatser varierar dock kraftigt beroende på kommun. Vissa kommuner har inte ekonomisk eller arbetskraftsmässig möjlighet att erbjuda några särskilda insatser. Ibland utreds moder och barn tillsammans och det blir istället modern som insatserna främst riktar sig till. Det har också visat sig vara svårt för fäderna att kunna få hjälp med att skapa en bättre relation till sitt barn när det förekommit våld mellan föräldrarna (SOU 2006:65).

Några av de problem som framhålls av författarna i SOU 2006:65 är att det behövs mer utbildning om barn på socionomutbildningen, att det ibland förekommer för många socialsekreterare på samma ärende och att det råder brister i samverkan mellan myndigheter som till exempel polis/skola och Socialtjänsten. Många av klienterna lever också med en rädsla för Socialtjänsten. Det finns kvar en sorts idé om att Socialtjänsten nonchalant omhändertar barn. Om båda föräldrarna är vårdnadshavare för det barn som behöver en insats kan också samtycket ställa till problem. En förälder som inte vill kännas vid anklagelser om våld kan också neka sitt barn att få behandling och stöd för sina upplevelser, som föräldern ifråga är ansvarig för:

Vårdnadskommittén och regeringen framhåller att lika höga beviskrav som i brottmål inte ska gälla och ett påstående om övergrepp ska beaktas i vårdnadsmålet även om t.ex. en förundersökning hos polisen har lagts ned. (SOU 2006:65, sid. 191)

Samarbetssamtal utgör ett problem då det förekommit våld. Det finns risk för att kvinnan känner sig tvingad av mannen och Familjerätten. Kvinnan kan också uppleva att det kommer att vara en nackdel för henne i vårdnadstvisten ifall hon inte ställer upp. I vissa fall har det också förekommit att kvinnans upplevelser och psykiska mående använts mot henne, vilket lett till att mannen fått vårdnaden. Det har skett under devisen att det som kvinnan genomgått gör det för svårt och tungt för henne att ta hand om sina barn. Kvinnans röst måste bli hörd i rätten. Samarbetssamtal ska i mångt ses som något positivt eftersom det ger familjer möjlighet att komma överens även om Socialtjänsten inte är inblandad. Resultatet av SOU-rapporten blev bland annat en föreslagen ändring av Socialtjänstlagens 5 kap § 11 (ibid.).

Ändringen i Brottsskadelagen

En anledning till att barn ska ges rätt till brottsskadeersättning för att ha bevittnat våld var enligt Proposition 2005/2006:166 att synliggöra deras situation. Det är naturligtvis också en ekonomisk kompensation som kan symbolisera en upprättelse och att händelsen tagits på allvar av samhället. Längre ansågs det, i rättspraxis så väl som i lagen, att det inte alltid går att härleda de psykiska besvären hos anhöriga till personer som tillfogats personskada till själva skadehandlingen. De skulle dock i särskilda fall kunna ges skadestånd för psykiskt lidande. Efter ett avgörande i Högsta domstolen (NJA 1993) fastslog Regeringen att det inte ska behövas läkarintyg för psykiskt lidande efter att en nära anhörig dödats. Det ansågs ligga i sakens natur att anhöriga drabbas av psykiska besvär efter en sådan händelse. Före ändringen i Brottsskadelagen 2006 hade barn inte rätt till skadestånd om de inte drabbats av personskada – och rätt sorts sådan. Känslomässiga och psykiska besvär räknades inte dit.

Några remissinstanser som tillfrågades om ändringen i Brottsskadelagen hade olika synpunkter på förslaget. Åklagarmyndigheten menade att barnen inte ska ses som brottsoffer i egentlig mening eftersom de inte kan få skadestånd från förövaren. Brottsoffermyndigheten och Barnombudsmannen ansåg att barn som bevittnat våld bör anses vara brottsoffer i straffrättsligt hänseende. Flera instanser ansåg att skadeståndet ska utgå från förövaren – inte från staten, och en annan menade att barnet ska ses som målsägande. Linköpings Tingsrätt menade att förslaget om brottsskadeersättning för barn hamnade så långt ifrån de skadeståndsrättsliga principer som finns, att de avstyrkte förslaget (ibid.).

Regeringen uttryckte i Proposition 2005/2006:166 att det inte är lämpligt att brottsskadeersättningen som avses ovan ska utgå från förövaren då det finns starka grundprinciper i skadeståndsrätten som säger att det krävs medicinskt påvisbara skador. Dessa principer bör inte frångås. Därför menade Regeringen att brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld ska utgå från staten. Inte heller borde barn som bevittnat våld bli målsägande vilket några remissinstanser, däribland Brottsoffermyndigheten, önskat. Regeringen hänvisar till Rättegångsbalken och rådande praxis där en målsägare är en person som direkt utsatts för ett brott. Kommittén mot barnmisshandel hade tidigare diskuterat huruvida barns bevittnade av våld mot närstående skulle kriminaliseras som psykisk misshandel av barn. De kom i SOU 2001:72 fram till att en kriminalisering av psykisk misshandel av barn inte är fruktbar då våldet oftast sker i hemmet och är svårt att bevisa. Vidare hyste Barnkommittén tvivel om huruvida en kriminalisering kommer att få vuxna att bete sig bättre mot barn. Regeringen höll med Barnkommittén och föreslog därför ingen kriminalisering.

Ersättningen för att ha bevittnat våld ska gälla brott som begås i Sverige eller på en semesterresa utomlands, om personerna har sin hemvist i Sverige. Ersättningens storlek ska avgöras av hur allvarligt brottet varit som skadat tilliten och tryggheten hos barnet. Beslut om ersättning ska alltid bygga på en polisanmälan, vilket skiljer sig från Promemorian till Proposition 2005/2006:166 som menade att polisanmälan inte skulle krävas. För att fatta beslut om brottsskadeersättning behöver Brottsoffermyndigheten ett gott underlag. Detta får de genom polisens utredning av brottet mot den närstående. Regeringen underströk att det är viktigt att polisen skriftligt dokumenterar om barnet varit närvarande då brottet begåtts (Prop. 2005/2006:166).

I Proposition 2005/2006:166 skrev Regeringen också att det är båda vårdnadshavarna som skall underteckna en ansökan om brottsskadeersättning. De menade att de farhågor som flera remissinstanser gett uttryck för, bland annat att det kan bli svårt när det är den ena vårdnadshavaren som också är förövaren, inte är tillräckliga för att frånta vårdnadshavarna rätten att besluta i frågor som rör barnet. Vid behov kan istället en god man utses av en överförmyndare. För att utbetalningen ska komma barnet till godo sätts ersättningen alltid in på ett spärrat konto som upprättas av en överförmyndare. Därefter är det upp till överförmyndaren att fatta beslut om vem som ska ha tillgång till kontot. De ersättningar som betalats ut hittills har legat mellan 5000 och 20000 kr enligt statistik från Brottsoffermyndigheten.

Statistik för hela Sverige sedan ersättningsformen infördes i november 2006:
(Källa: Brottoffermyndigheten)

	År	Antal	Kronor
Antal ansökningar som inkommit till Brottoffermyndigheten:	2007	235	
	2008	272	
Antal prövade ansökningar:	2007	187	
	2008	269	
Antal avslag:	2007	76	
	2008	110	
Antal ansökningar som avvisats av formella skäl: (Ex. ej inkommit i tid)	2007	31	
	2008	27	
Antal bifall:	2007	80	
	2008	132	
Utbetald ersättning:	2008		945 000 kr

Tidigare forskning

Barn som bevittnar våld

Kjerstin Almqvist och Anders Broberg (2004) intervjuade mellan 2001 och 2003 mammor och barn som bodde på olika kvinnojourer i Göteborg. Mammorna intervjuades om sitt eget och barnens mående och situation och barnen intervjuades om sina egna upplevelser. Barnen som intervjuades var fyra år eller äldre. Totalt 50 mammor och 86 barn blev intervjuade. Almqvist och Broberg fann att det inte går att tala om våld mot kvinnor som enbart ett problem för kvinnor. Om kvinnan har barn så finns det minst ett till offer förutom henne själv. Almqvist och Broberg menar att det bör finnas barnläkare och barnpsykologer som samarbetar nära kvinnojourer eftersom barnen behöver lika mycket stöd som kvinnorna. Det krävs också mer forskning och utveckling av behandlingsmetoder för kvinnor och barn som levt med misshandel och våld. För att barn ska få tillgång till befintlig vård och behandling krävs dock pappans underskrift, vilket inte alltid ges. Författarna ställer frågan om det är rimligt att så mycket av ansvaret för att ge hjälp åt kvinnor och barn vilar på kvinnojourerna med deras ansträngda ekonomi.

Våldet

98 procent av kvinnorna i ovanstående studie hade blivit utsatta för kränkande omdömen av mannen. 92 procent hade blivit hotade till livet eller med misshandel. Av de olika typer av fysiskt våld kvinnorna utsatts för återfanns bland annat knuffar, sparkar, örfilar, knytnävslag, knivhot, sexuella övergrepp, strypförsök och slag med tillhygge. Mammorna uppgav att 95 procent av 74 barn vid minst ett tillfälle varit i lägenheten när misshandeln skedde, medan 77 procent varit i samma rum som föräldrarna vid misshandelstillfället. En fysisk kontakt mellan barnet och mamman eller pappan eller båda föräldrarna under misshandeln hade skett bland 45 procent av barnen. De hade till exempel befunnit sig i mammans famn eller också hade mamman försökt få misshandeln att upphöra genom att hålla barnet mellan sig och mannen. Lite äldre barn försökte ofta stoppa misshandeln genom att dra i någon av föräldrarna eller gå emellan dem. De hände då att barnen kom i vägen för slag och knuffar. Ännu äldre barn försökte hindra misshandeln genom att slå pappan. Barns reaktion kunde också vara att "frysa", det vill säga att sitta helt stilla och tysta (Almqvist & Broberg, 2004).

Barnens situation och mående

Utifrån kvinnornas svar på frågor om barnen utsatts för misshandel av pappan framkom att 28 procent av barnen hade fått slag med öppen hand, 27 procent hade hotats till livet eller med misshandel, 18 procent hade utsatts för fysiskt tvång, 13,5 procent hade blivit sparkade, 9,5 procent hade hotats med ett föremål (exempelvis kniv), 9,5 procent hade misshandlats med ett föremål, 7,5 procent hade misshandlats med knytnävsslag och två barn hade utsatts för sexuella övergrepp. Sammanfattningsvis var det 62 procent av barnen som misshandlats i någon form av sin pappa/styvpappa (Almqvist & Broberg, 2004).

Författarna fann att inte alla barn reagerar likartat av att bevittna våld. Det vanligaste problem som barnen utvecklade var enligt mödrarna ett överdrivet beroende av mamman alternativt en benägenhet att bli arga. Andra symptom var bland andra oro, rädslor av olika slag, mardrömmar, fysisk aggressivitet, rastlöshet, somatiska besvär, koncentrationssvårigheter, våldsfixering och håglöshet. Hur länge kvinnan befunnit sig i en relation där våld förekommer har konsekvenser för barnens möjligheter att återhämta sig. Barn som upplevt våld under kortare tid får färre och mindre allvarliga symptom som de också lättare kan befria sig från. Barnens relationer till sin pappa, mamma, kamrater och andra blev ofta problematiska till följd

av att de bevittnat våld. Intervjuerna med barnen själva resulterade i att de uppgav symptom på posttraumatisk stress såsom värk, mardrömmar, påträngande tankar och minnen, rädsla, oro, sömnsvårigheter, ilska, minnessvårigheter, vill vara nära mamma, vill inte leka eller umgås med kamrater, vill gärna se på våld et cetera. Författarna kunde urskilja tre olika sätt som barnen reagerade på. En grupp av barn blev känslolavtrubbade, hade lätt att bli arga och blev mer intresserade av våld. En andra grupp tog hand om mamman och tröstade henne. De var oroliga och rädda. Den tredje gruppen försökte låta bli att tänka på det som hänt men var rädda och fick hela tiden minnesbilder av misshandeln av mamman (ibid.).

Långsiktiga effekter av att utsättas för våld

En amerikansk studie av 1452 unga vuxna visade att 14 procent av dem som barn hade bevittnat fysiskt våld mellan föräldrarna eller av den ena föräldern mot den andra. Studien avsåg att undersöka om barn som bevittnat våld mot närstående uppvisar psykiska effekter av detta som vuxna. Studiens resultat visade att de som bevittnat våld som barn hade högre grad av psykiska besvär som vuxna. De hade mer beteendeproblem (aggressivitet, kriminalitet) mer internaliseringsproblem (ångest, depression, somatiska besvär) och fler generella psykiska besvär. Resultatet kvarstod även efter att andra möjliga faktorer såsom alkoholism hos föräldrarna, omsorgsförmåga samt psykiskt våld kontrollerats. Att ha bevittnat våld mot närstående medförde även en tre gånger så stor sannolikhet att själv ha blivit utsatt för våld som barn. Bland dem som bevittnat fysiskt våld var det också vanligare att även ha bevittnat psykiskt våld. Författarna fann att våldets grovhet inte ökade graden av psykiska besvär så mycket som de väntat sig. De som bevittnat mindre grovt våld hade nästan lika mycket psykiska besvär som de som bevittnat grövre våld. Ett problem med studien som författarna tar upp är att det har gått en viss tid sedan de unga vuxna i studien bevittnade våldet, vilket kan ha medfört att de inte minns hur grovt våldet var eller inte helt förstod vad de såg. Ett annat resultat av studien ovan visade att de barn som hade bevittnat våld mot närstående där offret var av samma kön som de själva, hade mer svårigheter att anpassa sig socialt som vuxna och hade mer psykiska besvär än de barn som bevittnat våld mot en förälder av det motsatta könet (Henning et al, 1997).

Två forskare i Australien studerade huruvida olika variabler vid barns bevittnande av våld i familjen bidrar till posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) hos barn. Variablerna var bland andra våldets grovhet och frekvens, tid som gått efter det senaste våldstillfället, barnens kön och

ålder, moderns psykiska mående och barns påtagande av skuld för våldet. De undersökte 20 barn som bevittnat våld mot modern samt en kontrollgrupp om 15 barn. Mödrarna deltog också i studien. Författarna fann att pojkar och flickor har lika stor risk att utveckla PTSD efter att ha bevittnat våld mot närstående. Huruvida barnet tog på sig skulden för våldet spelade inte någon avgörande roll för om de drabbades av PTSD. Barnets ålder, våldets grovhet och frekvens eller tiden som gått sedan de bevittnat våldet var inte heller faktorer som kunde förutsäga om barnet skulle utveckla PTSD. Författarna drog slutsatsen att för barn finns det inget som heter grovt eller mindre grovt våld mot en närstående. Alla typer av våld kan medföra psykiska besvär hos barn som bevittnat det och de kan må psykiskt dåligt en lång tid efter händelsen. Vidare var inte mödrarnas psykiska mående en faktor som i sig själv bidrog till PTSD hos barnen. Författarna menade därför att barn som bevittnat våld behöver hjälp i form av insatser som riktar sig till barnen själva, inte bara till mödrarna (Kilpatrick & Williams, 1998). J M Lang & Carla Smith Stover (2008), menar istället att man hjälper barnen genom att hjälpa mödrarna att se hur deras psykiska mående påverkar barnen. De fann i sin studie att barns psykiska besvär efter att ha bevittnat våld mot modern *var* relaterat till mödrarnas psykiska mående.

Barn i rätts- och handläggningsprocesser

Elisabet Näsman och Maria Eriksson (2008) redogör i *Barns röster om våld* för genomförda intervjuer med barn som bevittnat våld om hur de känner sig behandlade av olika myndigheter. Författarna försöker också klargöra bland annat hur de barn som bevittnar våld blir synliggjorda i handläggningsprocesser. Genomgående i intervjuerna är att många barn uttrycker en känsla av tvång från olika myndighetspersoner, bland andra Socialtjänsten och Familjerätten, i frågan om att träffa den våldsutövande föräldern. Många barn uttrycker också en direkt avsky och en önskan om att slippa träffa den föräldern, men berättar hur deras åsikter och önskemål har blivit negligerade eller direkt avfärdade av myndighetspersonen. Några barn har även fått höra att en biologisk pappa *faktiskt har rätt* att träffa sitt barn, något som strider mot synen i svensk lagstiftning om att det handlar om *barnets* rätt till båda sina föräldrar.

Enligt Näsman och Eriksson (2008) bemöts många av de barn som bevittnat våld som offer av myndigheterna, istället för delaktiga subjekt. Författarna genomförde en studie, som undersökte våldsutsatta barn som varit med om en utredning för vårdnad, boende och umgänge. De tog även upp de svårigheter som förknippas med barnets rätt till skydd och omsorg kontra synen på

barnet som en delaktig aktör. Deras resultat visade hur viktigt det är att de myndighetspersoner som kommer i kontakt med barnet, vilket i det här fallet var familjerättssekreterare, ser till att utredningsarbetet inte försvårar barnets psykiska, och kanske även fysiska, läkeprocess. Det är viktigt att barnet får sina upplevelser bekräftade av de vuxna. Jeanette Sundhall (2008) tog även hon fasta på den maktposition som familjerättsekreterare besitter och hur viktigt det är att familjerättsekreterare inte bara är medvetna om denna makt utan också aktivt verkar för synliggörandet av barnets vilja och upplevelser i utredningar.

Titti Mattson (2006) har genomfört en studie om hur barn behandlas av myndigheter, särskilt i den rättsliga processen. Mattson har tittat på hur barnets intressen tillvaratas och i vilken utsträckning barnet ses som både ett subjekt och en aktör. Författaren framhåller också det svenska rättssystemets syn på barnets som ett subjekt och vikten av den stigande grad av delaktighet i rättsprocessen som barn fått under de senaste åren. Barnet ska respekteras och behandlas värdigt av alla inblandade myndigheter. Barn kan också ses som objekt, men Mattson menar att detta bara är aktuellt i det skede då barnet är så litet att det saknar förmågan att förstå sig själv som en individ och sina egna önskemål. Mattson menar att för att rättsäkerhet, integritetsskydd och möjligheten till autonomi ska kunna säkerställas måste barnet ses som ett subjekt. Däremot är det också viktigt att skilja på barn och vuxna och att barn kan behöva stöd av professionella för att kunna få sina rättigheter tillgodosedda. Ett sådant stöd bör variera beroende på åldern och mognadsnivån hos barnet. Barnet ska ges möjlighet att uttala sig kring situationer som rör dess tillvaro. Tanken är att barn ska ses som individer och att varje situation ska ses som unik. Barnets bästa säkerställs genom barnets delaktighet.

Mattson (2002) har också synat det rättsliga skydd som LVU-placerade barn och ungdomar har. Studien riktar främst in sig på tiden före, under och vid avslutandet av en placering. Mattssons slutsats är att dessa barn och ungdomar har ett svagt rättsligt skydd. Viktiga aspekter för barnet som tagits i beaktning är bland andra likhet inför lagen, möjligheter till att ge och få information och möjligheten för barnet att påverka de beslut som tas om henne/honom. Författaren påpekar att ett barn förlorar det rättsliga skyddsnät, som tillhandahålls under själva rättsprocessen, när domen meddelas. Mattson menar att dessa placerade barn alltså är beroende av andra vuxna myndighetspersoner för att kunna påverka sin egen situation. Detta leder till att det ligger på socialsekreteraren eller familjehemmet att se till att barnets röst blir hörd. Först vid femton års ålder har barnet möjlighet att själv hävda sin vilja med hjälp av Socialtjänstlagen.

Barn som är placerade enligt Socialtjänstlagen har ett ännu svagare rättsligt skydd än de som är LVU-placerade. Detta beror främst på att det är, fram tills att barnet fyller femton år, vårdnadshavaren som är klienten. Därför är det också vårdnadshavarens vilja som är primär, trots att kanske barnet själv har annan åsikt. Vidare har dessa barn inte heller samma möjligheter att påverka de beslut som tas om honom/henne, då en frivillig placering enligt Socialtjänstlagen genomförs efter vårdnadshavarens samtycke och inte, som är brukligt vid ett LVU, genom ett domstolsbeslut då barnet har möjlighet till bland annat partställning och egen representation. Det sker helt enkelt inte en lika stor prövning, vilket riskerar att förminska barnets önskningar och åsikter (ibid.).

Inom dagens rättsväsende är rådande kutym att låta barn komma till tals genom representation, det vill säga att ett valt ombud ska föra barnets talan. Barnet själv har inte möjlighet att delge sina synpunkter förrän det nått femton års ålder. Detta riskerar att leda till att barnets önskemål blir osynliggjorda, vilket äventyrar rättssäkerheten. Att låta vuxna föra barns talan kan också få oanade konsekvenser, till exempel har det visat sig förekomma skillnader mellan kön i hur barns egna utsagor återges. Vissa delar försvinner eller omtolkas beroende av vem barnet berättar dem för. Det kan också vara så att barnet väljer att berätta olika saker för olika personer. Sådana tvivelaktigheter skulle kunna elimineras genom att låta barnet själv få komma till tals i rätten. Det verkar dock som att det är av godo att ett barn har en representant i rättsprocessen, men att rättssäkerheten skulle kunna ökas genom att tilldela barnet flera representanter (Mattsson, 2002).

Teori

Makt

Michel Foucault (1976) menar att *makt* finns överallt och emanerar från relationer och motstånd som hela tiden pågår. Det finns inga helt åtskiljda kategorier, som förtryckare med makt och förtryckta utan makt, utan vi deltar alla i skapandet av makt. Den tar sig olika uttryck beroende på vår position och våra möjligheter. Makt existerar inte utan ett eller flera mål och syften. Dessa syften behöver emellertid inte härstamma från en enskild persons val. Foucault liknar makt vid ett spindelnät av relationer. Ordet *diskurs* betyder samtal men begreppet diskurs

innefattar hur vi samtalar om ett fenomen eller en uppfattning av världen. Olika diskurser kan existera parallellt. Foucault menar att det inte finns någon uppdelning mellan dominerande diskurs och dominerad diskurs utan det handlar återigen om ett nätverk av olika diskurser samtidigt. Paradoxalt nog kan makt fortplantas och skapas genom diskurs samtidigt som den kan undermineras och bli en grund för motstånd.

Forskning har präglats och präglas fortfarande av en stark tro på forskarens (subjektets) förmåga att extrahera en objektiv sanning från den eller det som studeras (objektet). Detta kallar Donna Haraway (2003) för "the god-trick" och innebär att forskare, med rätt metoder, kan avkoda och presentera en korrekt bild av verkligheten. En del feministisk forskning har riktat stark kritik mot denna syn men även mot dess motsats: relativism. Relativismen anför att det är fruktlöst att överhuvudtaget försöka säga något bestämt om verkligheten. Haraway efterlyser ett sätt att forska som återför aktörskapet till allt och alla som undersöks, en "konversation" som bygger på relationer och innehåller makt – aktörer har makt. Hon använder ordet berättelser istället för sanningar. Precis som Foucault (1976) menar Haraway att makt finns överallt och att det inte finns några "oskyldiga". Även den förtrycktes berättelse är en bland andra berättelser. Ett underifrånperspektiv kan lika lite som ett ovanifrånperspektiv ta patent på objektivitet men blicken blir kanske mindre grumlad ju mer distansen till maktens högborg ökar. Ovanstående handlar inte om att diskutera mindre privilegierades rättigheter utan hur vi får kunskap:

The moral is simple: Only partial perspective promises objective vision. [...] Feminist objectivity is about limited location and situated knowledge, not about transcendence and splitting of subject and object. It allows us to become answerable for what we learn how to see. (Haraway, 2003. s. 28).

Situerad (belägen) kunskap betyder att forskaren vänder blicken till sig själv lika mycket som till objektet som studeras. Vad är mitt syfte med min önskan att skapa kunskap? Att lära sig se underifrån är svårt men nödvändigt för att försöka sätta sig in i en annans perspektiv menar Haraway. Hon kallar detta för "passionate detachment" (ibid.). Situerad innebär också att vi som subjekt existerar i en viss tid, med en viss kropp (som kan vara bärare av olika tolkningar) och på en viss plats. Detta innebär att vårt perspektiv är partiellt, det vill säga påverkas av ovanstående situering som också är en skärningspunkt för olika maktaxlar (Haraway, 1991). Kerstin Sandell (2005), som i sin forskning använt Haraways begrepp, skriver att Haraway vänder sig emot den önskan som finns hos många att representera rätt. Det blir lätt så att

forskaren i sin iver att föra fram vad forskningssubjektet egentligen menar gör subjektets berättelse till en egen tolkning.

Intersektionalitet

Begreppet intersektionalitet har sitt ursprung i kritisk feministisk forskning. Det har rötter i bland annat postkolonial och postmodern teori, Black Feminism, samt klass- och queerteori. Nina Lykke (2005. s. 8) definierar intersektionalitet som ett verktyg för att: ”analysera hur sociokulturella hierarkier och maktordningar interagerar och skapar inklusion/exklusion runt diskursivt och institutionellt konstruerade kategorier som genus, etnicitet, ras, klass, sexualitet, ålder/generation, nationalitet, osv.”. Ordet interagera har Lykke efter hand bytt ut mot *intra-agera* eftersom intra-agera tydliggör att kategorierna inte är avgränsade från varandra utan samspelar och samtidigt transformerar varandra. Mycket av den feministiska forskningen har analyserat ovanstående kategorier var för sig vilket medfört att kvinnor som inte är vita och från medelklassbakgrund blivit osynliggjorda och alienerade. Lykke menar att intersektionalitet hör samman med feministisk poststrukturalism som anser att kategorierna genus, kön etnicitet et cetera *görs* i motsats till *är* (ibid.).

Ett intersektionellt perspektiv på våld mot kvinnor och barn kan lyfta fram hur vi *gör* etnicitet och kön. Uppdelningen mellan svenska familjer och invandrarfamiljer är vanlig. Paulina de los Reyes och Diana Mulinari (2005) problematiserar begreppen och skriver att kvinnor och flickor med invandrarbakgrund ofta ”förväntas” bli utsatta för våld eller att bli bortgifta. Uttrycket ”så gör man ju i den kulturen” osynliggör individens situation och upplevelser och bibehåller en diskriminerande praktik. Dels ges kvinnorna en offerroll och dels ges männen en förövarroll enbart genom etnicitet eller kultur. De los Reyes och Mulinari menar att de kvinnor och flickor som blir utsatta för våld inte får adekvat hjälp och rätt bemötande om våldet neutraliseras på grund av kulturella förklaringar. Kulturellt, ekonomiskt och socialt kapital spelar roll för hur samhället bedömer våldets trovärdighet. En välutbildad svensk man ses lättare som oskyldig än en lågutbildad man med invandrarbakgrund både i en domstol och på ett socialkontor.

I socialt arbete är det diskursiva begrepp som normal och avvikande som styr vilka insatser som görs och till vem de riktas, skriver Siv Fahlgren och Lena Sawyer (2005). Hierarkiska

maktförhållanden och ett ”vi och dom” - tänkande reproduceras dagligen i det sociala arbetes olika institutioner. Etnicitet kopplas till problem och det talas om misshandel, hedersmord och könsstympning som ska lösas med hjälp av svensk jämställdhet. ”Den svenska jämställdheten som norm har kommit att bli en etnisk markör för kulturell olikhet [...]” (ibid. s: 99).

Haraways (1991) bidrag till intersektionalitetsbegreppet är hennes sätt att genom olika metaforer tala om hur genus, nationalitet, klass, etnicitet, sexualitet etc. samverkar. Vi är alla ”monster”. Med det menar Haraway att det inte finns någon som är normal och som står utanför det hela tiden pågående sociala skapandet av sammanvävda intrikata identiteter. Haraway (ibid.) lånar Trin T. Minh-has begrepp ”inappropriate/d others”. Inappropriate betyder opassande. Med Nina Lykkes (2003) tolkning av detta begrepp görs grupper av människor opassande genom att ovan nämnda nät av maktaxlar kring genus, kön, etnicitet osv. skapar social, kulturell, ekonomisk och politisk exklusion.

Metod

Vår arbetsfördelning ser ut som följer: Vi har varit lika delaktiga i skrivandet av problemformulering, bakgrund, tidigare forskning, resultat/analys och slutdiskussion. Anna Andersson har tagit huvudansvaret för abstract, teori och källförteckning, medan Anneli Grönberg har tagit huvudansvar för inledning, förord, metod och formalia.

Begrepp

Informant – det förekommer många olika valmöjligheter och förklaringar kring vad en forskare väljer att kalla sina intervjupersoner. Pål Repstad (1999) definierar en *informant* som en person som har lokalkännedom om det ämne som intervjuaren är intresserad av. Detta ger möjlighet att få en inblick i rådande uppfattningar och förhållanden men tar avstånd från känslomässiga uttalanden. Det är denna definition vi tagit fasta på och använder i uppsatsen.

Materialbeskrivning

I syfte att kompensera att vårt empiriska material enbart består av sex intervjuer har vi sökt klarlägga det arbete som legat bakom införandet av lagändringen, vilken innebär en brottskadeersättning för barn som bevittnat våld, samt redogöra för synen på barn som bevittnar våld.

Vi har genomfört intervjuer med tre domare och två nämndemän vid Tingsrätten i en stor kommun samt en tjänsteman på Brottsoffermyndigheten. Intervjun med tjänstemannen på Brottsoffermyndigheten innehöll andra frågor än övriga intervjuer då personens roll och arbetsuppgifter är en helt annan än domarnas och nämndemännens. De fem intervjuerna med domare och nämndemän är ett resultat av cirka 50 utskickade informationsbrev (se Bilaga 1). Båda författarna medverkade vid intervjuerna, undantaget telefonintervjuerna. Vi har turats om att ha huvudansvaret för intervjuerna, medan den andra har skött anteckningar, bandspelare och transkribering. Vi delade även på ansvaret att komma i kontakt med intervjupersoner.

Vi har valt att använda kvalitativa intervjuer med semistrukturerad form och olika teman. Det kvalitativa synsättet är användbart då det avser att mäta egenskaper och orsaker till det fenomen som undersöks, i motsats till att mäta mängd (Widerberg, 2002). En semistrukturerad intervju bygger på att intervjuaren har en intervjuguide (se Bilaga 2 och Bilaga 3) med ett par tydliga, öppna frågor kopplade till olika teman, som hon ställer till informanten med intentionen att det ska skapas en dialog. Det finns också möjlighet till följdfrågor. En eventuell risk med en semistrukturerad intervju är att frågorna är utformade utifrån intervjuarens synsätt och förförståelse, vilket kan hindra informanten från att tala fritt om vad han/hon anser vara relevant (Aspers, 2007). Vi kommer att diskutera vår förförståelse senare i metodkapitlet. De teman vi valt i intervjuerna är brottskadeersättning, fiktivt fall, barnets bästa och våld. En nämndeman och tjänstemannen på Brottsoffermyndigheten blev intervjuade per telefon och har inte tagit del av det fiktiva fallet. Samtliga intervjuer, undantaget telefonintervjuerna, genomfördes på Tingsrätten och varade mellan 45-75 min. Informanterna fick själva ta ställning till om de ville bli inspelade på band. En domare tackade nej till inspelning och vi fick då anteckna efter bästa förmåga. Telefonintervjuerna blev inte inspelade på band då omständigheterna inte tillät det. Efter avslutad intervju har informanterna fått ta del av transkriberingen/anteckningarna från sin intervju och ombetts att godkänna dessa för

användning i uppsatsen. Två av informanterna som inte spelats in på band krävde ändringar i anteckningarna vi gjort för att godkänna att vi använde dem i uppsatsen.

Urval

Inledningsvis var vår tanke att genomföra kvalitativa intervjuer med domare, nämndemän och familjerättssekreterare. Tyvärr hade inte Familjerätten möjlighet att avsätta tid för intervjuer och därför valde vi att koncentrera oss enbart på domare och nämndemän. Våra informationsbrev skickades med post och elektroniskt, samt delades ut på berörda arbetsplatser. Vi har också sökt kontaktuppgifter till chefer och nyckelpersoner via Svenska Domarföreningens hemsida och Nämndemannaföreningens hemsida.

Geografiskt har vi begränsat oss till en stor kommun i Sverige eftersom som vi ursprungligen uppskattat att storleken på kommunen är sådan att den har ett relativt gott utbud av såväl relevanta professioner, som fysiska personer inom dessa, vilket gör urvalet mer vetenskapligt förankrat. Dock har vi stött på svårigheter i att komma i kontakt med domare då Tingsrätten har cirka 200 verksamma domare, men saknar ett effektivt sätt för allmänheten att komma i kontakt med samtliga. Därför har vi kunnat höra av oss till jämförelsevis endast ett fåtal.

Vi är medvetna om att det är en brist i vår undersökning att vi inte hade möjlighet att intervjua familjerättssekreterare då deras arbete utgör en vital del av underlaget i en vårdnadsvist. Dock såg vi det inte som aktuellt att förflytta oss till en annan kommun eftersom det hade minskat generaliserbarheten ytterligare. Ett annat sätt att öka generaliserbarheten hade varit att koncentrera studien till en profession, till exempel domare, men då parterna i ett vårdnads-, umgänges- och boendemål har möjlighet att begära att deras fall ska höras av en nämnd var det av intresse att intervjua även nämndemän.

Eftersom vårt material baseras på djupgående intervjuer med ett fåtal personer är det inte möjligt att använda det i ett generaliserande syfte, vare sig det gäller på professions- eller organisationsnivå. Det kan däremot ge en fingervisning om de attityder som finns och en inblick i hur resonemangen i rättssalen ser ut.

Vi har med stor svårighet hittat ett antal yrkesverksamma som varit villiga att ställa upp på intervju. Trots många utdelade informationsbrev på olika arbetsplatser och direktkontakt med

olika chefer och nyckelpersoner har intresset från potentiella informanter varit väldigt lågt. En del informanter tackade nej till intervju med hänvisning till att de inte hade någon kunskap om brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld. Dessutom har det under de flera intervjuer framkommit att informanten inte heller hade någon direkt kunskap om brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld, vilket påverkar användbarheten av vårt resultat. Vi bedömde inledningsvis att domare och nämndemän skulle ha kunskap om det fenomen vi valt att undersöka men detta visade sig inte stämma. Endast en domare visste mycket om ersättningen.

Vinjettmetod/Faktoriell surveyemetod

Inledningsvis avsåg vi att analysera domar i vårdnads- boende- och umgänges mål men det visade sig, när vi besökte Tingsrätten, att deras system sorterar alla domar utifrån namn. Vi fick inte ut några domar då vi istället var ute efter domar av en viss art. På Hovrätten kunde vi hämta ut domar, men personalen sa att de aldrig sett någon dom i ett familjemål där brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld nämnts. De menade att det vore som att leta efter ”en nål i en höstack” varför vi av tidsskäl beslöt att inte analysera några domar. Istället har det varit av intresse för vårt syfte att skapa ett fiktivt fall (se Bilaga 4) som informanterna kunnat ta ställning till i samband med sin intervju. Detta har vi kunnat utföra genom att använda oss av vinjettmetod.

Vinjettmetoden är en intervjuteknik som har sitt ursprung i Amerika och England. Den anses vara ett mellanting mellan kvantitativ och kvalitativ forskningsmetod och sammanbinder ett positivistiskt och ett fenomenologiskt/hermeneutiskt synsätt. Peter Rossi, som skrev en avhandling om vinjettmetoden på 1950-talet, anses vara något av en banbrytare inom området. Själva kärnan i metoden är att utgå ifrån ett fiktivt fall som informanten ska ta ställning till och reagera på. Fallet består av en beskrivning av en person, ett skeende eller en situation som följs av påståenden eller frågor. Intervjuaren har på så sätt möjlighet att ändra variabler i beskrivningen, t ex ålder, kön, problemets svårighetsgrad, för att på så sätt försöka få fram olika reaktioner hos informanten. Det är viktigt att beskrivningen är realistisk och konkret. Intervjuaren vill mäta likheter och olikheter mellan informanternas bedömningar av samma fall. Detta ses också som metodens främsta styrka, att intervjuaren har möjlighet att presentera samma fall för många olika människor inom samma yrkesområde. Syftet är att försöka hitta några statistiska tendenser i informanternas svar. Metoden är också ett bra val vid tvärvetenskaplig forskning. Dock har det framhållits att denna metod, då den just bygger på

fiktiva fall, kan komma att bli irrelevant för den enskilde individens problem och att beskrivningen blir missvisande och inte tar upp ett realistiskt problem. I Amerika och England är vinjettmetoden mycket använd i samband med olika studier men många forskare tenderar att använda metoden en aning för okritiskt (Jergerby, 1999).

Vår vinjett

Vi var redan från början av skapandet av vinjetten medvetna om att oavsett hur vi valde att utforma den skulle det vara svårt att göra ett fullvärdigt och representativt underlag för våra informanter eftersom det, vid en bedömning i domstol, framkommer så många fler faktorer än vi har möjlighet att skriva ner i en vinjett.

I utformandet av föräldrarna har vi gett dem båda svenska namn. Till en början hade de även ålder och yrken men vi fann det mer intressant att låta informanterna skapa sin egen bild av föräldrarna. Det var också viktigt för oss att deras relation skulle vara flera år gammal eftersom det skulle ge mer djup till berättelsen. Vad gäller Wilma gjorde vi ett medvetet val att placera henne i en ålder då hon i lagens mening är för ung för att kunna göra ett eget yttrande i en rättsal, men samtidigt är gammal nog för att kunna förstå en del av vad som händer mellan hennes föräldrar. Vinjettfamiljen kan sägas se ut som en typisk svensk kärnfamilj och detta för att det finns så många olika familjekonstellationer idag att det skulle vara omöjligt att få med dem alla i en enda vinjett.

Själva händelseförloppet mellan föräldrarna har vi valt att hålla enkelt och koncist för att det inte ska uppstå förvirring. Det var också av vikt att både psykiskt och fysiskt våld var representerat i vinjetten. Vi har också låtit Socialtjänsten vara inblandad då det ger mer tyngd till problematiken. Även om det förekommit en polisanmälan har vi avsiktligt låtit bli att beskriva huruvida denna lett till förundersökning och dom, då det inte i första hand är det som är intressant för vår undersökning. Vi har också aktat oss för att lägga för stor vikt vid hur relationen i dagsläget ser ut mellan föräldrarna, då det lätt skiftar fokus till dem istället för Wilma och hennes brottskadeersättning.

Att låta föräldrarna vara oense om vårdnadsformen fann vi relevant då vi var intresserade av att ställa brottskadeersättningen och det faktum att Wilma bevittnat våld på sin spets. Att döma till ensam vårdnad är mindre vanligt än gemensam vårdnad inom svenskt rättssystem. Därför var

det av intresse att låta de båda parterna stå på vars en sida om detta för att se vad som krävs för ensam vårdnad. Vidare kändes det som mest trovärdigt att föräldrarna inte skulle kunna genomföra samarbetsamtal hos Familjerätten då modern blivit misshandlad av Wilmas pappa.

Informanterna har först fått läsa igenom vinjetten och därefter fått kommentera. Därefter har vi frågat om deras bedömning skulle påverkas av att Wilma har fått brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld.

Generaliserbarhet, tillförlitlighet och giltighet

Steinar Kvale (1997) beskriver generaliserbarhet, validitet och reliabilitet som tre centrala begrepp inom forskning för att kvalitetssäkra den metod forskaren har använt. Ett problem som Kvale fann är att dessa begrepp är dåligt anpassade för kvalitativ forskning och närmast använts som verktyg för att diskvalificera denna. Därför har Kvale tagit sig an att försöka applicera dessa begrepp på ett adekvat sätt för kvalitativ intervjumetod. Även Karin Widerberg (2002) diskuterar i *Kvalitativ forskning i praktiken* det problematiska med att använda kvantitativa forskningsbegrepp såsom validitet och reliabilitet för att kvalitetssäkra sin valda metod. Widerberg menar, i likhet med Kvale, att dessa begrepp är illa anpassade till den kvalitativa forskningen och dess metoder, eftersom de grundar sig på att forskaren ska kunna vara utbytbar och att mätobjektet är valt på förhand. Därför är det mer användbart att istället prata om saklighet och tillförlitlighet. Widerberg framhåller också vikten av bland andra det hermeneutiska synsättet, vilket beskrivs nedan, då författaren menar att det är betydelsefullt att inom kvalitativ forskning förstå att forskaren är en del av det fenomen hon forskar om.

Generaliserbarhet

Generaliserbarhet beskriver om ett särskilt resultat är giltigt för flera situationer än den studerade. Syftet är att kunna hitta lagar och regler för till exempel olika mänskliga beteenden. Kvale beskriver tre olika former av generaliserbarhet, där den första utgörs av den *naturalistiska generaliseringen*. Denna tar fasta på personlig erfarenhet och handlar om hur tyst kunskap verbaliseras och på så vis blir till uttrycklig kunskap. Den andra formen benämns *statistisk generalisering*. Den utgår från statistik och slumpmässigt utvalda forskningsobjekt från en hel population. Meningen är att resultatet ska kunna kvantifieras. Den tredje och sista

formen kallas *analytisk generalisering*, där det är forskarens uppgift att genom analytisk bedömning säga huruvida ett forskningsresultat är applicerbart på en annan situation. Det handlar om en påståendelogik där forskaren ska väga skillnader och likheter mot varandra. Kvale framhåller att en jämförelse kan göras med rättsväsendets användande av prejudikat, då en tidigare dom får stå som förebild för en dom i ett annat liknande fall. Huvudsaken inom analytisk generalisering är att forskaren har nog med belegg för att stödja sin generalisering. Generalisering ska kunna användas som ett verktyg för att titta på det som är, det som kan komma att finnas (studera utvecklingen av ett fenomen) eller det som kan finnas (studera orsaker till ett fenomen som är exceptionellt bra) (Kvale, 1997). I vår studie har vi mycket få informanter vilket försvårar att resultatet kan överföras på andra situationer. Om denna studie ses som en pilotstudie skulle den kunna göras om med ett större antal informanter och då hade eventuellt en analytisk generalisering varit möjlig. Det hade också varit intressant att göra en kvantitativ undersökning om domares syn på barn som bevittnat våld på till exempel alla Tingsrätter i Sverige för att komplettera det kvalitativa resultatet och möjliggöra statistisk generalisering.

Tillförlitlighet

Kvale (1997) beskriver att reliabilitet avser att mäta tillförlitligheten i ett forskningsresultat och menar att det är viktigt att detta begrepp används inom områdena intervju, utskrift av intervju och analys. Widerberg (2002) beskriver reliabilitet som att upprepade mätningar ska ge samma resultat. I en kvalitativ intervju kan tillförlitligheten påverkas av så kallade ledande frågor men intressant är att, använda på rätt sätt, kan ledande frågor också förstärka tillförlitligheten. Att arbeta med intervjuutskrifter kan, enligt Kvale (1997) skapa problem för forskaren då det finns en risk att materialet behandlas som det enda tillförlitliga, istället för vad det egentligen är, en rekonstruering av den inspelade intervjun. I en utskrift förloras vissa saker, såsom tonfall och kroppspåk hos informanten. Av vikt är också hur forskaren väljer att skriva ner intervjun, till exempel i talspråksform. Vidare kan analysarbetets tillförlitlighet påverkas av hur många forskare det är som arbetar med det, eftersom fler personer hittar olika tolkningar i samma material. Det faktum att vi i flera intervjuer använt oss av en vinjett som informanten fått reagera på borde öka tillförlitligheten i våra intervjuer, men återigen är det för få informanter i undersökningen. Detta minskar i sin tur tillförlitligheten. Eftersom analysen av vårt material genomförts av oss båda ger det större tillförlitlighet till resultatet, men även att vi båda medverkade vid intervjuerna kan ha inverkat positivt.

Giltighet

Validiteten syftar till att mäta giltigheten i en metod, det vill säga, mäter forskaren det hon avser att mäta? Kvale (1997) menar att validitet/giltighet tenderar att bli något problematiskt inom kvalitativ forskning eftersom sådan forskning inte ger resultat i siffror. Alltså är det mer relevant att forskaren frågar sig huruvida den metod hon valt verkligen reflekterar de företeelser hon är intresserad av att undersöka, eftersom detta ger en bredare definition av giltighet. Då vi var intresserade av ett visst fenomen under vissa omständigheter var det till större hjälp för oss att inte ha för öppna intervjuer, då detta riskerade att ta fokus från vår undersöknings syfte. Däremot har det efter hand som uppsatsarbetet fortskridit visat sig att informanterna pratade mer om barn som bevittnat våld än om själva brottskadeersättningen. Vi har således ställt fler frågor om barn som bevittnat våld än vad som framgår av våra intervjuguider (se Bilaga 2 och Bilaga 3). Ersättningsaspekten har alltså fått mindre utrymme än vad som var tänkt i ursprungsläget och istället har mer fokus lagts på barn som bevittnat våld.

Bearbetning av materialet

Vi har valt att genomföra vår analys utifrån teman som vi skapat av gemensamma ämnen i vårt intervjumaterial. De teman som användes i våra intervjuguider har fördjupats och utvecklats till flera. Det är alltså dessa teman som får agera röd tråd då de står för vad våra informanternas svar har gemensamt. Genom diskussion har vi kommit fram till att ett lämpligt tillvägagångssätt för vår uppsats är att utgå ifrån vår empiri för att finna lämpliga teorier och förklaringsmodeller, en så kallad *induktiv ansats* (Sohlberg, 2006). En sådan ansats eller strategi bygger på att det insamlade materialet får ligga till grund för teoretiska antaganden. En fördel med denna strategi är att det lämnar plats för att finna oväntade slutsatser, en nackdel är dock att det finns en risk för att det teoretiska pressas in och bara passar in i den aktuella studien. Detta påverkar i så fall generaliserbarheten. De citat vi använt från vårt intervjumaterial har modifierats textmässigt för att bli mer lättläsliga. Förändringarna innefattar enbart borttagning av eventuella upprepningar och stakningar. Vissa ord har även skrivits om från talspråksform. Vi har inte gjort några ändringar som kan förändra betydelsen i citaten då detta skulle vara både oetiskt och ha grav inverkan på tillförlitligheten i vårt resultat.

Forskningsetiska överväganden

Eftersom vår undersökning avser ett rätts- och myndighetsperspektiv fanns ingen anledning att intervjua några utsatta grupper. Det hade inte heller varit etiskt försvarbart att i en uppsats på C-nivå intervjua barn eller föräldrar om våld och vårdnad.

Våra informanter är underrättade om syftet med undersökningen samt sin anonymitet. De har fått ta del av och godkänna respektive transkriberingar och anteckningar från intervjuerna. Vi kommer också att skicka uppsatsen till informanterna när den är godkänd. Det är enbart vi själva och vår handledare som tagit del av transkriberingarna. Det skulle kunna förekomma svårigheter att helt dölja informanternas identiteter ifall de tillhör en liten grupp med en viss profession i det geografiska område undersökningen gäller, men då vi valt en stor kommun förefaller riskerna för avslöjande uppgifter vara små.

Vi har givit den kommun vårt empiriska material avser benämningen Storstad, av anonymitetsskäl. De övriga stadsnamn som förekommer i uppsatsen är inte sammankopplade med vårt empiriska material utan är angivna av källhänvisningsskäl.

Förförståelse och hermeneutik

Patrik Aspers (2007) diskuterar begreppet livsvärld, vilken utgör den värld som alla människor lever i och tar för givet varje dag. Den bygger på våra tidigare erfarenheter och ser olika ut för alla men har stora gemensamma drag. Vi kan inte ställa oss utanför och betrakta samhället, vilket innebär att hundra procentig objektivitet är omöjlig att uppnå. Trots att förförståelse kan ses som ett problem menar Aspers att den är nödvändig för forskaren i den mån att utan den skulle det inte gå att skapa någon som helst förståelse för forskningsobjektet. Paradoxalt är det är alltså nödvändigt med en uppfattning om samhället och mänskligt beteende för att kunna skapa objektivitet. Vi har under uppsatsens gång haft många diskussioner om våra egna föreställningar och fördomar, inte minst i förhållande till skapandet av vår vinjett och genomförandet av våra intervjuer.

Hermeneutik hör samman med förförståelse. All förståelse bygger på tolkning och meningsskapande. När vi får ny kunskap reviderar vi vår förförståelse vilket medför att vi tolkar något annorlunda nästa gång. Det bildas en hermeneutisk cirkel, alltså att kunskap hela

tiden skapas i en cirkulär process. Vi kan aldrig vara säkra på att vi tolkat något rätt eftersom någon med en annan förståelse kan göra en annorlunda tolkning (Aspers, 2007). Vad som anses vara till exempel barnets bästa är en tolkning och alltså ingen statisk sanning.

Professionella som kommer i kontakt med vårdnadstvister är bland andra handläggare på familjerätten, domare och advokater. De har olika roller vilka skapas genom deras utbildning, de normer och regler som gäller specifikt för professionen, tillgång på resurser, lagar och rättspraxis, kollegor och av samhällsstrukturen i stort. De är människor med en personlig förståelse. Det är därför inte konstigt att de ibland har olika uppfattningar om hur ett ärende ska handläggas. Inte minst blir begreppet barnets bästa något som olika professioner, liksom enskilda individer inom de olika professionerna, kan ha olika åsikter om. Vi som skriver denna uppsats påverkas naturligtvis också av vår förståelse.

Analys och resultat

Förfarande i Tingsrätten

Ett familjemål börjar med förberedelser då rätten hör parterna. Ett mål bygger på att en eller båda föräldrarna lämnat in en stämningsansökan där de yrkar något. Domarna berättar att de alltid försöker påverka föräldrarna att komma överens så att rätten slipper fatta beslutet kring vårdnad och umgänge. De övertalar och jämkar mellan parterna. Enligt dem är det bäst för alla om föräldrarna själva löser konflikten. Man måste emellertid respektera att föräldrar inte alltid kan komma överens, menar en domare. De har kanske försökt länge men misslyckats och behöver hjälp. De kan också ha helt olika syn på vad som är bra för barnet.

En domare berättar hur svårt det är att hålla sig ajour med alla lagändringar som genomförs. Det gäller att hålla sig uppdaterad inom det man arbetar med och är intresserad av. Dyker det upp frågetecken under en rättsprocess så hanteras de efterhand genom informationssökning i lagar och förarbeten. Vid tillfällen ges det även kurser inom olika aktuella ämnen. Nämndemän får inte lov att specialisera sig på en viss typ av mål utan ska vara allmänorienterade berättar en nämndeman. De flesta domare handlägger alla typer av mål. Endast ett fåtal har specialiserat sig.

Fallet Wilma

För vinjetten se Bilaga 4.

Alla domare och den nämndeman som fick vinjetten påpekade att det är svårt att uttala sig om Wilmas fall eftersom vinjettunderlaget är så litet. De är vana att ha tillgång till utredningar från Familjerätten och Socialtjänsten. Nämndemannen trodde att han skulle döma till gemensam vårdnad eftersom pappan inte varit våldsam mot Wilma och det bästa för barn är att ha kontakt med båda föräldrarna:

För jag kommer ihåg ett av de sista målen jag var med på sån här familjerätt, då var det just det där att jag anmälde mig som avvikande uppfattning och jag fick lägga mig för dom andra tre och där hävdade jag just vad jag sa nu, att pappan också har rätt till sitt barn, och det var heller inte varken någon misshandel eller någonting [...] på barnet och det var ingen... Det var väl kanske lite allmänt groll och sådär vidare men inga större slagsmål. Men där hävdade jag fortfarande vad jag nu säger att även pappan har rätt, och barnet har rätt till sin pappa. Så att nä... jag skulle nog ha varit avvikande där också. (Nämndeman 1).

I samband med barns rätt till sina föräldrar finns också en annan aspekt: huruvida barnet vill träffa den våldsutövande föräldern. Näsman och Eriksson (2008) som har presenterat flertalet intervjuer med barn som uttrycker en önskan om att slippa träffa den våldsutövande föräldern. I många fall tog deras socialsekreterare rollen som medlare och försökte övertala barnet att träffa föräldern vilket ledde till att många barn kände sig tvingade att ha umgänge med sin (oftast) pappa. Vi menar att en sådan situation inte är förenlig med barnets bästa. Det kan kanske vara en indikation på att barnets rätt till sina föräldrar kan bli föräldrarnas rätt till sitt barn. Domarna berättade att de måste veta hur föräldrarna kan samarbeta idag. Enligt en informant är det viktigt att föräldrar inte talar illa om varandra inför barnet eftersom det kan påverka barnets vilja att träffa den ena föräldern. En domare menade att efter separationen har föräldrarnas relation nya förutsättningar att hitta en form som fungerar tills Wilma är vuxen.

Barn reagerar olika på att bevittna våld, enligt en domare. Man måste titta på varje enskilt fall:

Men att det har förekommit våld emot mamma är ju aldrig bra. Sen är det en väldig skillnad på hur barn reagerar. Vissa barn mår otroligt illa och andra är tuffare och det beror förmodligen både på mamma och pappa. Hur mamma reagerar och hur pappa uppträder. Hur våldsam och aggressiv han är. (Domare 1).

Det förefaller finnas en tro på att när våldet väl har upphört så är det dags för föräldrarna att gå vidare och lägga detta bakom sig. De konsekvenser och den kris som en person som blivit

utsatt för våld kan drabbas av blir sekundär i förhållande till vikten av att kunna samarbeta kring barnet. Det är också skillnad på om det finns en dom om misshandel eller inte. Domarna menar att de genom att prata med föräldrarna kan skapa sig en bild av vilken relation föräldrarna har och ifall det förekommer falska anklagelser om våld. Det viktigaste är att titta på föräldrarnas samarbetsförmåga enligt en domare. Kan de inte samarbeta så är ensam vårdnad bättre för barnet. Om det finns risk för att Wilmas mamma blir utsatt för våld när hon träffar pappan så kan de inte på ett säkert sätt fatta beslut om Wilma. Domaren brukar dock sällan flytta över vårdnaden i sådana fall utan det hade räckt att ge Wilmas mamma boendet och att begränsa umgänget:

Men om vi utgår ifrån att det är sant att det är på det här sättet, alltså utgår från att det är sant att Anders har slagit Stina och att han har gjort det framför Wilma upprepade gånger och att dessutom då Wilma har visat att hon får illa av detta så att säga. Ja, då är det ju oerhört tungt vägande skäl för att då är det inte bra för Wilma att i varje fall se föräldrarna tillsammans så att säga. Och då talar jag om umgänge med Wilma eller boende så att säga. Sen då vårdnad är inte lika brådskande så att säga om jag... Jag kan återkomma till det för det är ju ett interimistiskt beslut som jag ska fatta först då va. (Domare 3).

Frågan om vårdnad kan oftast vänta lite medan ett interimistiskt beslut om umgänge och boende kan vara brådskande menar en domare. Ett interimistiskt beslut innebär att rätten bestämmer hos vem barnet ska bo och hur umgänget ska se ut medan utredningen pågår. Sedan fattas det slutgiltiga beslutet när rätten har allt underlag. Domaren menar vidare att det kan handla om praktiska saker som att barnet ska få en transplantation eller komma till rätt skola. Om den ena vårdnadshavaren inte går med på att ge barnet detta kan enskild vårdnad vara nödvändig. Det negativa med ensam vårdnad är att den som inte får vårdnaden blir utestängd från information om barnet och det kan leda till att de tappar kontakten.

Brottsskadeersättning

Resultatet av vår undersökning är att endast en domare och ingen nämndeman har stött på ersättningen. Det visade sig att ingen av domarna eller nämndemännen fäster någon vikt i familjemål vid att ett barn fått ersättning. En av domarna hade mer kunskap om brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld mot närstående än de andra två och hade varit med om brottmål där barn fått ersättning. Domaren tror inte att brottsskadeersättningen spelar

någon roll i vårdnadsmål generellt sett. Det kan däremot vara intressant att se vilken bevisning ersättningen bygger på:

[...] jag tror inte just det faktum att man har fått skadestånd att det har en jättetung betydelse i beslutet i umgänges- eller vårdnadsfrågan utan är det nåt som har betydelse så är det varför och vilken bevisning det finns för detta. (Domare 3).

Två av domarna har aldrig stött på brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld i något mål. Denna ersättning skulle inte påverka hur de dömer till umgänge och vårdnad, inte heller i vinjetten om Wilma. Det talas inte om brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld kollegor emellan och de har inte hört att ersättningen är något de ska förhålla sig till. I vårdnadsmål kommer det inte på tal att barn har fått ersättning eller inte, menar två av domarna. En av domarna kände inte till ersättningen ifråga utan trodde att vi menade ersättning för kränkning eller sveda och värk som rätten dömer gärningsmannen att betala vid misshandelsmål. I vårt sökande efter intervjupersoner har vi flera gånger fått svaret att de inte vill ställa upp eftersom de inte vet någonting om brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld eller inte har hört talas om det. Alla domarna menar att det är vad som ligger bakom en eventuell ersättning för att ha bevittnat våld som eventuellt skulle ha betydelse i vårdnadsmål. En domare ansåg att det är viktigare att undersöka hur familjen fungerar idag och kan fungera i framtiden än vad som har hänt tidigare. Brottsskadeersättning för att barnet bevittnat våld har inte betydelse i det sammanhanget.

En domare sade att i ett brottmål om misshandel mot en förälder har barnet en särskild företrädare, som – om han eller hon är duktig, i sitt anförande säger att det vore bra om det i domskälen framgår i vilken utsträckning barnet har bevittnat våldet. Då kan barnet lättare få ersättning eftersom det finns ett bevisunderlag för Brottsoffermyndigheten att utgå från.

Domarna understryker att de inte får lov att låta ett påstående om att våld förekommit ligga till grund för sitt beslut i vårdnadsmål. Det måste styrkas genom en dom om misshandel, vittnesuppgifter eller något annat likvärdigt. Domarna menar också att det förekommer att en förälder anklagar den andre föräldern för våld för att på det sättet lättare få ensam vårdnad. En domare tror dessutom att brottsskadeersättning skulle kunna missbrukas så att man anklagar någon för våld för att barnet ska få ersättning, vilken föräldern sedan kan använda själv. En utredning från Familjerätten väger tyngre för beslutet än ersättning för att ha bevittnat våld menar en domare. Enligt Foucault (1976) finns makt överallt och det finns ingen som inte har

någon makt. Domare och nämndemän har en stor formell makt att besluta om vem som ska ha vårdnaden och hur umgänge och boende ska se ut. Föräldrarna kan göra motstånd mot rättsväsendets makt genom att ljuga eller undanhålla information, eller genom att inte komma till Tingsrätten. Vårdnadshavarna har också enligt Föräldrabalken total makt över sitt barn så länge de inte begår brott mot det. I vårdnadstvister framstår barnen som de som har minst makt – både formell och informell. Ändå är det barnets bästa som hela processen handlar om.

Av de två nämndemännen som vi intervjuat visste en inte vad brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld är utan trodde, likt en av domarna, att det är någon form av ersättning som Tingsrätten beslutar om. Ingen av nämndemännen har varit med om mål där barn fått denna ersättning och det skulle inte påverka hur de dömde i ett eventuellt vårdnadsmål med sådana omständigheter. En nämndeman menar att det inte är något de fått indikationer på ska spela roll vid beslut om vårdnad och umgänge. Däremot ska de ta större hänsyn än tidigare till om barn själva blivit utsatta för våld. Nämndemännen visar alltså tydligt att brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld inte är relevant för hur de dömer i en vårdnadstvist.

Tjänstemannen från Brottsoffermyndigheten menade att det största problemet med brottsskadeersättning till barn som bevittnat våld är att myndigheten ofta inte har tillräckligt med underlag för att bevilja ersättning till barn eftersom barnen inte uppmärksammas tillräckligt i polisutredningar och domar. Ersättningen kan bara beviljas om det framgår av en dom eller en förundersökning till en dom att barnet bevittnat våld. I förarbetena till lagändringen står att det eventuellt ska gå att betala ut ersättning även om förundersökningen lagts ner. I praktiken har detta aldrig hänt då det saknats bevis för att barnet har bevittnat våldet. Att barnen inte uppmärksammas tillräckligt i polisutredningar medför också att de kanske inte får det stöd och de insatser från socialtjänsten som de kan behöva, något som också Almqvist och Broberg (2004) tar upp. De menar också att mycket av det stöd som ges till kvinnor och barn som levt med våld idag ges av ideella kvinnojourer. Barns bevitnande av våld kan vara en straffskärpningsgrund för brott. Även det missas om barnen inte finns med i förundersökningen. Hur stor ersättning som betalas ut beror på våldets art och omfattning. Vid ett tillfälle har tjänstemannen från Brottsoffermyndigheten varit med om att en ansökan där barnet bevittnat ett verbalt olaga hot har avslagits. Vi ser en diskursiv skillnad mellan hur tjänstemannen på Brottsoffermyndigheten och tjänstemännen på Tingsrätten talar om barn som bevittnat våld. Domare och nämndemän talar mer om barnets bästa i relation till föräldrarna, medan tjänstemannen från Brottsoffermyndigheten talar om barnets bästa och barnets

rättigheter som ett subjekt i samhället. Enligt Foucault (1976) existerar olika diskurser parallellt med varandra och innehåller olika maktstrukturer. En intressant fråga, enligt oss, är vilka konsekvenser de olika diskurserna får för de barn som bevittnat våld.

Barnets bästa

Frågan om vad som är barnets bästa var svår för informanterna att svara på. De tyckte att det är svårt att generalisera men alla domare, utom en, framhöll att gemensam vårdnad är att föredra för barnets skull, även om det förekommit våld mellan föräldrarna. Dock inte om det visar sig att barnet själv är, eller har varit, utsatt för fara/våld. En nämndeman menade att gemensam vårdnad är det bästa för barnet i de flesta fall. Två domare menade att det bästa för barn är att föräldrarna inte talar negativt om den andre föräldern inför barnet. De sade att många mammor som blivit utsatta för våld gör det, vilket inte är bra. Mammorna kan också överbeskydda barnet från pappan alltför mycket vilket kan försvåra umgänge, menar en domare. Domarna tror att synen på barnets bästa inte skiljer sig nämnvärt åt mellan Tingsrätten och Socialtjänsten. Tingsrätten måste i större utsträckning tala om bevisning när anklagelser om våld förekommit. En domare menade att barnets bästa är att ha ett barnperspektiv och att alla barn ska ha möjlighet att känna trygghet och kunna utvecklas i lugn och ro. Trygghet och utvecklingsmöjligheter betonades även av övriga domare och nämndemän. Man måste alltid se till det individuella barnet och situationen, menade en domare. Precis som genus och etnicitet är konstruerade kategorier (Lykke, 2005) är begreppet *barn* också något som vi har bestämt en definition för i vårt samhälle. Förutom att ett barn är en person under arton år har vi lagt in en mängd egenskaper och betydelser i att vara barn. Barn är i rättslig mening objekt eftersom de är företrädare av föräldrarna men i Socialtjänstlagen och Barnkonventionen ska barn vara subjekt i den betydelsen att de ska ha rätt att föra fram sin åsikt. Barn befinner sig i ett nätverk av maktaxlar precis som vuxna men saknar formella sätt att vara aktörer.

Barnets rätt till båda föräldrarna är också något som domarna och en nämndeman tycker är viktigt. Barn ska inte heller utsättas för våld och kränkande behandling eller behöva bevittna våld, menar en domare. Ibland handlar det om att välja mellan två föräldrar med bristande föräldraförmåga:

[...] Barnet ska inte få fara illa, samtidigt så har man ju utgångspunkten att barnet ska ha två föräldrar va. (Domare 1).

[...] vad ligger i begreppet barnets bästa? Att jag tror att detta barn som kanske har besvärliga förhållanden att det trots allt är de minst besvärliga förhållandena. (Domare 3).

Titti Mattson (2002; 2006) menar att till skillnad från ett barn som blir föremål för en LVU-prövning, har ett barn i till exempel en vårdnadstvist färre rättsliga möjligheter att hävda sin vilja och påverka sin situation. Detta på grund av att ett LVU går förbi vårdnadshavarnas bestämmanderätt över sitt barn. Ett barn i en vårdnadstvist har ingen partställning och är därför beroende av lyhördheten hos föräldrar, domstol och familjerättssekreterare. I realiteten kan alltså ett barn hamna i en position då det val som görs av domstolen måste ses utifrån "det minst dåliga alternativet" i förhållande till barnets bästa. Det verkar förekomma konsensus kring att gemensam vårdnad är mest förenligt med barnets bästa, även då det finns en våldshistoria inom familjen. Att ett barn har bevittnat våld anser domarna vara negativt men för de flesta av informanterna är det inget som de diskuterar i samband med barnets bästa.

En domare sade flera gånger att det är lite svårare att döma människor från andra kulturer eftersom de ibland inte har samma "måttstock" som svenskar för vad som anses vara t ex barnuppfostran. En annan domare är av åsikten att vår egen uppväxt och vår egen syn på vad som utgör en bra förälder är det som påverkar i det professionella bedömningsarbetet. Åsikten att andra kulturer inte har samma syn på barnuppfostran än svenskar kan förklaras utifrån det de los Reyes och Mulinari (2005) skriver, att kultur ofta används för att skapa ett "dom" som tillskrivs andra egenskaper än "svenskar". Det betyder också att det skulle finns en "svensk" syn på barnuppfostran istället för en mängd individuella och att den "svenska" skulle vara riktigare eller ta mer hänsyn till barnets bästa.

Våld i nära relationer och att bevittna våld

Flertalet av de domare och nämndemän vi intervjuat ger uttryck för en tro på att det åsamkar ett barn större psykisk skada att bevittna fysiskt våld mellan sina föräldrar än psykiskt och materiellt våld. Det är också av relevans hur grovt våldet varit.

Så det är nog mera fysiskt våld som man tittar på för att en viss psykisk ohälsa det blir det ju alltid för barnen om inte föräldrarna är helt överens om allting. (Domare 1)

[...] har man [barnet] bevittnat hur pappa våldtar mamma så är det väl en oerhört tung uppförsbacke för den pappan att försöka få vårdnad och ens umgänge med det barnet den närmaste tiden. [...] Så är det ju alldeles säkert. [...] Har man [barnet] bevittnat dråpförsök så samma sak. (Domare 3)

Likt tidigare resonemang kring begreppet *barn* kan också begreppet *våld* ses som en konstruktion. Vad utgör våld och vem bestämmer det? I Brottsbalken finns flera definitioner och det är upp till rättsväsendet att tolka dessa. Vad som anses vara grovt eller mindre grovt våld spelar roll för vilken vikt Tingsrätten lägger vid att ett barn har bevittnat våld. Detta är inte förenligt med Kilpatrick och Williams (1998) forskning som visar att barn kan få långvariga psykiska besvär oavsett graden av våld de bevittnat. Forskning om posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) hos barn som bevittnat våld förefaller inte vara någonting som domarna och nämndemännen har tagit del av. En domare säger att våld i hemmet framför barn nog är vanligare än vad många tror och att det är en självklarhet att dessa barn far illa av vad de ser. Alla informanter är överens om att det är allvarligt då barn bevittnar våld mellan sina föräldrar men endast en domare anser att det skulle vara ett tungt vägande skäl mot att den våldsamma föräldern skulle få tal del i umgänge och vårdnad. Dessutom anses det vara orealistiskt att under längre tid kunna skydda barnet och den andra föräldern genom att till exempel låta en kontaktperson närvara vid umgänge. Även en nämndeman framhåller liknande tankar kring situationer då det förekommer exempelvis sekretessmarkering (att den utsatta föräldern har hemlig adress) eller ett besöksförbud. I ovanstående situationer föreligger det också en risk att barnet förr eller senare kommer att uppge boendeföräldrarnas adress för den andra föräldern.

I många fall där våld förekommer är det inte heller ovanligt att det är ord som står mot ord. För rättsväsendet är det då av relevans att få titta på eventuella läkarintyg och journaler om dokumenterade skador, då sådana finns att tillgå. Även polisanmälningar, förundersökningar och tidigare domar underlättar för rättens beslut. När ord står mot ord kan det också vara nödvändigt att använda sig av vittnen. Flera domare säger att det är så stora skillnader inom begreppet våld att det gör det svårt att generalisera. Det är också stor skillnad för utgången i en vårdnadstvist om det skulle förekomma våld direkt mot barnet. En förälder som utövar våld framför sina barn anses mindre lämplig som vårdnadshavare men det är inte en avgörande faktor. En nämndeman framhåller att ett barn har rätt till båda sina föräldrar och att det, då barnet bevittnat våld mellan sina föräldrar, faktiskt inte förekommit något direkt våld mot barnet och därför skulle barnet inte befinna sig i en farosituation av att träffa den våldsamma föräldern. Almqvist och Broberg (2004) kom i sin studie fram till att barn som bevittnat våld

ofta själva blivit utsatta för våld i någon form. De kunde dessutom indirekt ha utsatts genom att hamna mellan föräldrarna när slag utdelats.

Det ter sig som att våld är någonting som domare och nämndemän anser är viktigt att utreda. Barnets utsatthet för direkt psykisk eller fysisk fara är någonting som tas på största allvar av samtliga informanter men vi har fått uppfattningen att en bedömning av fara för barnet inte alltid tar hänsyn till barnets känslor kring det bevitnade våldet och den eventuella inverkan detta får på barnet och föräldrarnas relation. Barnets relation till den våldsamma föräldern verkar ses som skild från den levnadssituation barnet befann sig i då våldet mellan föräldrarna pågick, vilket skulle kunna leda till att barnets upplevelser kring våldet negligeras då situationen inte enbart löses av att våldet har upphört. Almqvist och Brobergs (2004) forskning, bland andra, pekar också på att de symptom barnen kan få varierar och kan vara både extroverta och introverta.

Vårdnad, boende & umgänge

Enligt informanterna är en av grunderna till att en förälder kan få ensam vårdnad om sitt barn att det föreligger samarbetssvårigheter mellan föräldrarna och det är viktigt att vara medveten om risken att föräldrarna ogrundat hävdar samarbetssvårigheter för att kunna få ensam vårdnad. Bäst är att fatta beslut om dom baserat på objektiva förhållanden. En domare menar att det som förekommit tidigare är inte särskilt relevant utan det angelägna är hur situationen ser ut i dagsläget mellan familjemedlemmarna och den viktigaste avvägningen är vad som ligger i barnets intresse. Den utsatta parten vill ofta inte träffa förövaren i samarbetsamtal, vilket flera domare tycker är helt förståeligt. Det är uteslutet att tvinga till samarbete. En domare framhåller dock vikten av att ändå försöka motivera den våldsutsatta föräldern att gå med på samarbete. Det finns möjlighet att genomföra samarbete med hjälp av professionella så att föräldrarna aldrig behöver träffas. Det bästa för alla är om föräldrarna kan komma överens med det är inte alltid möjligt. Vissa är envisa eller har svårigheter att bearbeta det som skett i familjen, menar en domare, som också har också sett många mödrar som håller hårt i sina barn av rädsla för sina män. Detta visar likheter med det en domare ovan framhåller, att många våldsutsatta mammor talar illa om pappan inför barnet. Enligt oss verkar det läggas ett stort ansvar på den våldsutsatta föräldern att se till att relationen mellan barnet och den våldutövande föräldern fungerar.

Alla domarna anser att det är viktigt att få föräldrarna själva att tänka på vad som är bäst för deras barn och att få dem att släppa tanken om deras egen rätt till barnet. Många föräldrar kan bete sig småaktigt och illa i ärenden som rör deras barn. Flera domare uttrycker en uppfattning om att ett vårdnadsmål är en tragisk process för en familj och att det inte finns några vinnare, utan enbart förlorare. En domare menar att många föräldrar som hamnar i tvist verkar tro att det handlar om att besegra motparten och att tvisten utgör en kamp som ska vinnas, men domaren menar att det handlar om att hitta lösningar som familjen kan leva med i flera år framåt. Det är lätt att mycket otäckheter kastas på motparten i iveren att vinna och då kan det sedan vara svårt att gå tillbaka till en bra relation.

[...] det viktigaste för många tror jag är en symbolfråga egentligen. Det har ett högt symbolvärde att vara vårdnadshavare och även om man aldrig skulle lägga sig i [...] så betyder det ändå någonting att jag har den här ganska tomma delade vårdnaden så att säga. (Domare 3)

De mål som oftast överklagas är det som innehåller de mest infekterade relationerna. En domare understryker vikten av att skriva balanserade utredningar och domar där både styrkor och svagheter hos båda föräldrarna beskrivs och framhävs. Mycket av arbetet vid vårdnadstvister handlar inte i första hand om juridik utan om att förstå människor och kunna hitta lösningar som ska passa just den familjen. Många vårdnadstvister löser sig innan de hunnit upp i huvudförhandling med hjälp av samarbetsamtal.

Flera domare anser att det som oftast är gemensamt för vårdnadstvister där det förekommer våld är att familjen har det dåligt ställt både socialt och ekonomiskt och att de inte talar bra svenska. Två domare menar också att det kan bero på att familjen kommer från en annan kultur där våldsbrukande är mer tillåtet, men även att det kan vara ett sätt för mannen i familjen att hävda sin manlighet då han kanske har problem med att lära sig svenska och svårt att få jobb. Vi blev förvånade över att vissa informanter självmant använde kulturskillnader som förklaring till våld, trots att vi inte ställde några frågor om det detta. Det framstår för oss som en förlegad syn att inte se till individ utan etnicitet och att det var underförstått att en förmodad svensk kulturs syn på barnuppfostran är bättre än vissa förmodade invandrarkulturers. Vi ställer oss frågan om informanterna hade sagt detsamma om vi inte varit vita medelklasskvinnor som intervjuat vita medelklasspersoner. Vi drar här en parallell till Lykke (2005) med tanken att i intersektionen mellan de maktaxlar som vår etnicitet, ålder, kön och klass bildar, skapas kanske

en viss position och kanske därmed också ett visst forskningsresultat. Kanske finns en omedvetenhet kring hur etnicitet konstrueras i vårt samhälle och hur det reproduceras strukturellt. Om det skulle vara så att de som hamnar i Tingsrätten i en vårdnadstvist är socioekonomiskt underprivilegerade kan man ställa sig frågan varför och om det forskats kring det.

Barn som brottsoffer

En domare tror att barn har fått en förstärkt status som brottsoffer i och med ändringen i Brottskadlagen, som ger barn rätt till ersättning för att ha bevittnat våld, även om de i strikt mening inte är offer eftersom det inte är ett brott att låta barn bevittna våld mot närstående. Domaren har personligen alltid betraktat barn som bevittnat våld som brottsoffer. Övriga domare och nämndemän kunde inte uttala sig om hur brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld påverkat barns status som brottsoffer eftersom de antingen inte kände till ersättningen eller inte hade kommit i kontakt med den. En domare framhöll att sådana avväganden är upp till politikerna att göra. De uttryckte dock att det är skadligt för barn att bevittna våld. Det visade sig alltså att vår förståelse om barns status som brottsoffer inte delades av domarna och nämndemännen. Vi hade en idé om att rättsväsendet har möjligheten att förändra brottsoffers status medan de inte ansåg att det är deras uppgift.

Samarbete med andra myndigheter

Två domare berättar om så kallade snabbyttranden från Socialtjänsten då rätten begär in allt som Socialtjänsten har i sitt register om familjen. En domare menar att det sällan gav dem något och att rätten ibland inte får in något snabbyttrande alls. Domaren jämför med en annan kommun där Socialtjänsten skriver utförliga yttranden och dessutom samarbetar mer med Tingsrätten. I den kommun vi undersökt anser domaren att även Familjerättens utredningar ibland är bristfälliga. De är för ordrika och hänvisar till olika böcker de läst istället för att se vad som är bäst för just det barnet som utredningen rör. Oftast är utredningarna ändå bra. En annan domare tycker att Familjerätten skriver fantastiskt bra. Tingsrätten besöker Familjerätten ibland och vice versa. Alla domare och en nämndeman tycker att samarbetet med Socialtjänsten fungerar bra. En nämndeman menar att samarbetet borde utökas och bli bättre. Nämndemannen vill ha mer information och anser att det ibland bara kommer en bunt papper och inget mer.

Sekretessen kan vara ett hinder för informationsutbyte mellan myndigheter menar nämndemannen. Den andre nämndemannen utgår från att de utredningar rätten får är professionellt gjorda och går att lita på. Jeanette Sundhall (2008) framhåller hur viktigt det är att familjerrättsekreterare är medvetna om sin egen maktposition då det är de som besitter möjligheterna att se till så barn blir adekvat synliggjorda i utredningstexter. Flera informanter säger att Familjerrättens utredningar utgör ett viktigt underlag för beslutsfattandet i domstol. Det är också familjerrättsekreteraren som träffar barnet mest. Intervjuer med familjerrättsekreterare hade eventuellt kunnat bringa större insikt i deras arbete, syn på barn som bevittnar våld och samarbete med Tingsrätten. Elisabet Näsmans och Maria Erikssons (2008) intervjuer med våldsutsatta barn visar på en diskrepans mellan den makt som familjerrättsekreterarna faktiskt har och hur den används i relation till barnets åsikter och önskemål.

Rättspraxis

Ingen av domarna har märkt någon förändring i rättspraxis eller i synen på barn som brottoffer i Tingsrätten efter att barn fått rätt till brottsskadeersättning för att ha bevittnat våld. I vår undersökning försökte vi ta del av informanternas tankar kring barn som brottsoffer men många verkade inte riktigt förstå vad vi menade, vilket betyder att vi inte ställde rätt frågor.

Slutdiskussion

I vår uppsats har vi försökt sondera terrängen kring fenomenet barn som bevittnar våld. Att ett barn fått brottsskadeersättning för att ha bevittnat våld påverkar inte alls hur de dömer i familjemål. Våra intervjuer med domare och nämndemän indikerade att de inte har så mycket kunskap om brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld som vi hade väntat oss. Däremot förefaller de ta barns bevitnande av våld på allvar och visar förståelse för deras situation även om själva bevitnandet oftast inte påverkar hur de dömer i mål om vårdnad, boende och umgänge. Den forskning som pekar på att barn som bevittnat våld kan utveckla PTSD och andra psykiska besvär verkar emellertid inte vara något som är integrerat i informanternas syn på och bedömning av barnets situation, varken i hemmiljön eller i umgänget med föräldrarna. Vi kan dock inte med säkerhet uttala oss om informanternas kunskap om forskning eftersom vi inte ställde någon direkt fråga om det. En tolkning av den av oss uppfattade kunskapsbristen är

att barn ibland inte ses som subjekt i Tingsrätten, trots att det i forskning och förarbeten till lagar framgår att detta är en viktig del för att skydda barnets rättsäkerhet. Om vårdnadstvistsens fokus hamnar mer på föräldrarna och deras önskemål riskerar barnet istället att bli ett objekt som ska delas upp mellan föräldrarna. Denna åsikt delas också av ett par domare.

Vi har anat en skillnad mellan forskares och informanternas syn på barns bästa. Forskningen talar mer om barns roll som rättssubjekt medan domarna är mer intresserade av barnets nuvarande situation i hemmet. Domarna och nämndemännen ansåg inte att barns beviljade brottsskadeersättning som sådan påverkade hur de dömer i vårdnads-, boende- och umgänges mål utan var möjligtvis mer intresserade av vad som föranlett utbetalningen. Kanske var inte avsikten med lagändringen att påverka vårdnad, boende och umgänge. Det kan betyda att Tingsrätten inte var rätt forum för att undersöka vilken effekt lagändringen har haft. Eventuellt hade en undersökning längre fram i tiden, då ändringen i Brottskadelagen funnits längre, gett ett annat resultat i vår undersökning. Det hade då också varit av intresse att undersöka huruvida barns status som brottsoffer har förändrats. I Propositionen till ändringen i Brottskadelagen har remissinstanser framfört önskemål om att barn som bevittnat våld ska bli målsägande och att ersättningen ska betalas av förövaren. De ville således att utövande av våld inför barn ska ses som psykisk misshandel. Önskemålet har inte realiserats i lagändringen 2006. Detta avspeglas, enligt oss, i domarnas och nämndemännens syn att bevittnande av våld inte är skäl nog för att vårdnaden ska överlåtas till den ena föräldern. De verkar inte koppla samman psykisk misshandel och att bevittna våld på samma sätt som till exempel Brottoffermyndigheten gör. Syftet med lagändringen var att synliggöra barnen och att visa att samhället tar barn som bevittnar våld på allvar genom att ge dem en ekonomisk kompensation. Det kan då kanske ses som ett misslyckande från lagstiftarnas sida att domarna och nämndemännen inte har mer kunskap om denna typ av brottsskadeersättning.

Vi har i intervjumaterialet funnit att inte alla informanter verkar vara lika medvetna om de maktstrukturer som finns i samhället. Kanske har de inte analyserat sina föreställningar om de människor de kommer i kontakt med i vårdnads-, boende- och umgänges mål eller sin egen position i relation till dem. Etnicitet, klass, kön, nationalitet, ålder med mera spelar roll för var vi befinner oss i maktsystemet. Det räcker inte att tala om bara ”kultur” eller kön för att förklara våld i nära relationer.

Under arbetets gång har det stått klart att det är en brist att vi inte lyckats få till stånd intervjuer med familjerättssekreterare, men även med fler domare och nämndemän. Det hade varit av stort betydelse för vårt arbete då familjerättssekreterares utredningar utgör en viktig del av det material Tingsrätten använder vid vårdnads-, boende- och umgänges mål. Det hade även varit intressant att gå djupare in på det arbete som Brottsoffermyndigheten gör för barn som bevittnar våld. Nya tankar och frågor som vi diskuterat sinsemellan har bland annat rört intresset för barnets egen syn på sin situation och de psykiska konsekvenser som kan drabba de barn som bevittnar eller utsätts för våld. Samtliga ovanstående aspekter ser vi som möjligheter till vidare forskning.

Källförteckning

Almqvist, Kjerstin & Broberg, Anders (2004) *Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor och barn som vistas på Kvinnojourer i Göteborg*. Göteborgs stad.

Aspers, Patrik (2007) *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber AB.

Barnkonventionen

http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/020521/a2fe55424340e999ae_d047eb281537d7/fn_891120.pdf

Bergström, Margareta & Nygren, Lena (2007) ”Polis och domstolar sviker utsatta barn” (elektronisk), *Barnombudsmannens officiella hemsida* <<http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=6311>> (2008-11-04).

Dagens Nyheter (2002) ”Domstolar missar barnets bästa” (elektronisk), *Dagens Nyheter* nätupplaga <<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=531&a=6055>> (2008-11-4).

Dagens Nyheter (2007) ”Lyssna bättre på barnen som drabbas av familjevåld” (elektronisk), *Dagens Nyheter* hemsida <<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=681987>> (2009-01-16).

de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet*. Malmö: Liber AB.

Ewerlöf, Göran & Sverne, Tor & Singer, Anna (2004) *Barnets bästa – om föräldrars och samhällets ansvar*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Fahlgren, Siv & Sawyer, Lena (2005). ”Maktrelationer och normaliseringsprocesser i välfärdsstaten”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2-3, s. 95-106.

Familjerätten (2006) ”Samarbetssamtal” (elektronisk), *Malmö stads hemsida* <<http://www.malmo.se/individfamilj/familjeratt/samarbetssamtal.4.1dacb2b109b75417aa80003033.html>> (2008-11-10).

Foucault, Michel (1976) *The history of sexuality: 1, the will to knowledge*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

Haraway, Donna (1991) "The actors are cyborg, nature is coyote, and the geography is elsewhere: Postscript to "Cyborgs at large" I Constance Penley & Andrew Ross (red.): *Technoculture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Haraway, Donna (2003) "Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective" I Yvonna S. Lincoln & Norman K. Denzin (red.): *Turning points in qualitative research: Tying knots in a handkerchief*. Lanham: Rowman Altamira.

Henning, K & Leitenberg, H & Coffey, P & Bennet, T & Jankowski, K M. (1997) "Long-term psychological adjustment to witnessing interparental physical conflict during childhood" (elektronisk), *Child Abuse and Neglect*, 6, 501-515.

Janson, Staffan & Almqvist, Kjerstin (2000) "Barn som bevittnat våld – en utsatt grupp som är alltför lite uppmärksammas" (elektronisk), *Läkartidningen*, Vol. 79, 38, 4094-4099.

Jergeby, Ulla (1999) *Att bedöma en social situation - tillämpning av vinjettmetoden*. Stockholm: Socialstyrelsen/CUS.

Kilpatrick, K L & Williams, L M (1998) "Potential mediators of post-traumatic stress disorder in child witnesses to domestic violence." (elektronisk), *Child Abuse & Neglect*, Vol. 22, 4, 319–330.

Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lang, J M & Stover, Carla Smith (2008) "Symptom patterns among youth exposed to intimate partner violence." (elektronisk), *Journal of Family Violence*, Vol. 23, 7, 619–629.

Lykke, Nina (2003) "Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen" *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1, 47-56.

Lykke, Nina (2005) ”Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter”
Kvinnovetenskaplig tidskrift, 2-3, 7-17.

Mattsson, Titti (2002) *Barnet och rättsprocessen – rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*. Lund: Juristförlaget.

Mattsson, Titti (2006) *Barnet som subjekt och aktör - en rättslig studie om barn i familjehem*. Uppsala: Itius Förlag.

Näsman, Elisabet & Eriksson, Maria (2008) ”Att bemöta utsatta barn – som offer och aktörer.”
Ur Maria Eriksson, Åsa Källström Cater, Gunilla Dahlkild-Öhman & Elisabet Näsman (red.):
Barns röster om våld – att tolka och förstå. Malmö: Gleerups.

Proposition 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Proposition 2005/2006:166 *Barn som bevittnat våld*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Repstad, Pål (1999) *Närhet och distans*. Lund: Studentlitteratur.

Sandell, Kerstin (2005) ”Enkla tekniker och besvärliga frågor: att arbeta med Donna Haraway”
I Åsa Lundqvist, Karen Davies & Diana Mulinari (red.): *Att utmana vetandets gränser*. Malmö:
Liber AB.

Socialstyrelsen (2007) ”Familjerätt år 2007” (elektronisk), *Socialstyrelsens hemsida*
<<http://www.socialstyrelsen.se/Publicerat/2008/10032/2008-44-3.htm>> (2008-11-10).

Sohlberg, Peter (2006) ”Teorier och kunskapsbildning i socialt arbete”. Ur Björn Blom, Stefan Morén & Lennart Nygren: *Kunskap i socialt arbete – om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och Kultur.

SOU 2004:43 *Vårdnad – boende – umgänge. Barnets bästa – föräldrarnas ansvar. Del A. Betänkande av 2002 års vårdnadskommitté*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2006:65 *Att ta ansvar för sina insatser - socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Betänkande av utredningen om Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.* Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Sundhall, Jeanette (2008) "Tystade barn? Om barns röster i utredningstexter." Ur Maria Eriksson, Åsa Källström Cater, Gunilla Dahlkild-Öhman & Elisabet Näsman (red.): *Barns röster om våld – att tolka och förstå.* Malmö: Gleerups.

Svensk författningssamling (elektronisk): Socialtjänstlag (2001:453), Brottskadslag (1978:413), Föräldrabalk (1949:381), Brottsbalk (1962:700), Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52). <<http://www.regeringen.se>>

Sveriges Television (2005) "Gemensam vårdnad av barn trots våld" (elektronisk), *Sveriges Televisions hemsida* < <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=22620&a=342347>> (2009-01-16).

Widerberg, Karin (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken.* Lund: Studentlitteratur.

Förkortningar

SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
FB	Föräldrabalken (1949:381)
LVU	Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52)

Bilaga 1

Informationsbrev

Hej!

Vi är två socionomstudenter vid Lunds Universitet som går sjätte terminen och under hösten skriver vår C-uppsats. Ämnet för uppsatsen är att undersöka *om*, och i så fall hur ändringarna i brottskadelagen 2006 om brottskadeersättning för barn som bevittnat våld mot närstående påverkar hur tingsrätten dömer vid vårdnadstvister. Uppsatsen kommer att baseras på domares, nämndemäns och familjerättssekreterares uppfattning om det och deras arbete vid vårdnadstvister.

Vi frågar därför dig i egenskap av domare om du kan tänka dig att intervjuas av oss. Intervjun beräknas ta mellan 1-1,5 timme och du avgör själv var den ska äga rum. Intervjun kommer att fokusera på ett fiktivt fall och utifrån det tar vi upp frågor om lagändringen bland annat påverkat synen på barns bästa.

Om du samtycker till en intervju kommer du att vara helt anonym och avpersonifieras i uppsatsen. Du har också rätt att när som helst avbryta din medverkan. Intervjumaterialet kommer bara att läsas av oss och vår handledare. Intervjuerna kommer endast att användas i vår uppsats. Den färdiga uppsatsen kommer enligt vår plan att examineras i slutet av januari 2009 och efter det vara tillgänglig via universitetsbibliotekets databas för uppsatser. Vi skickar även ett exemplar till dig.

Med Vänliga Hälsningar,

Anna Andersson & Anneli Grönberg

Handledare: Maria Bangura Arvidsson

Bilaga 2

Intervjuguide - Domare

Bakgrund

- Utbildning
- Tidigare arbetsplatser
- Nuvarande arbetsplats/arbetsuppgifter
- Samarbetet med FR

Vinjett

- Hur hade du dömt? Spontana reaktioner.

Wilma har, efter sin mammas ansökan, beviljats brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld.

- Är andra faktorer nödvändiga för att brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld ska tas hänsyn till? Om ja, vilka? T.ex. vårdnadsutredning från FR, dom om misshandel eller inte, besöksförbud, sekretessmarkering.
- Vilken roll spelar brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld vid beslut om vårdnad?
- Påverkar barnets relation till sin pappa synen på barnet som brottsoffer?
- Diskuteras brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld kollegor emellan? Vilka attityder finns enligt dig?
- Har Du upplevt en förändring i rättspraxis vid vårdnadstvister sedan ändringen i brottsskadelagen infördes?

Övriga frågor

Tema: våld

- Hur vanligt är det med tvister där våld förekommit?
- Finns ett speciellt förfarande vid tvister där våld förekommit?
- Har det någon betydelse vilken typ av våld barnet har bevittnat? Fysisk, psykiskt, sexuellt, materiellt, annat?
- Tar du/rätten hänsyn till en ansökan om brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld som inte beviljats av Brottsoffermyndigheten?
- Påverkar ersättningens storlek vårdnaden?

Tema: barnets bästa

- Vad innebär barns bästa i vårdnadstvister för dig?
 - Hur ser barnets bästa ut i rättspraxis idag?
 - Kan brottskadeersättning för barn som bevittnat våld påverka vad som anses vara barnets bästa i vårdnadstvister? Om ja, på vilket sätt?
 - Anser du att synen på barn som brottsoffer har förändrats i och med ändringen i brottskadelagen? Om ja, hur?
 - Har du märkt några skillnader/likheter i hur olika myndigheter så som rättsväsendet och socialtjänsten ser på barnets bästa?
-
- Har du något du vill tillägga?

Bilaga 3

Intervjuguide – nämndeman

Bakgrund

- Utbildning
- Tidigare arbetsplatser
- Nuvarande arbetsplats/arbetsuppgifter

Vinjett

- Hur hade du dömt? Spontana reaktioner.

Wilma har, efter sin mammas ansökan, beviljats brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld.

- Är andra faktorer nödvändiga för att brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld ska tas hänsyn till? Om ja, vilka? T.ex. vårdnadsutredning från FR, dom om misshandel eller inte, besöksförbud, sekretessmarkering.
- Vilken roll spelar brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld vid beslut om vårdnad?
- Påverkar barnets relation till sin pappa synen på barnet som brottsoffer?
- Diskuteras brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld kollegor emellan? Vilka attityder finns enligt dig?
- Har Du upplevt en förändring i rättspraxis vid vårdnadstvister sedan ändringen i brottsskadelagen infördes?

Övriga frågor

Tema: våld

- Hur vanligt är det med tvister där våld förekommit?
- Finns ett speciellt förfarande vid tvister där våld förekommit?
- Har det någon betydelse vilken typ av våld barnet har bevittnat? Fysisk, psykiskt, sexuellt, materiellt, annat?
- Tar du/rätten hänsyn till en ansökan om brottsskadeersättning för barn som bevittnat våld som inte beviljats av Brottsoffermyndigheten?
- Påverkar ersättningens storlek vårdnaden?

Tema: barnets bästa

- Vad innebär barns bästa i vårdnadstvister för dig?
- Hur ser barnets bästa ut i rättspraxis idag?
- Kan brottskadeersättning för barn som bevittnat våld påverka vad som anses vara barnets bästa i vårdnadstvister? Om ja, på vilket sätt?
- Anser du att synen på barn som brottsoffer har förändrats i och med ändringen i brottskadelagen? Om ja, hur?
- Har du märkt några skillnader/likheter i hur olika myndigheter så som rättsväsendet och socialtjänsten ser på barnets bästa?

- Har du något du vill tillägga?

Bilaga 4

Fiktivt fall

I nedanstående beskrivning används fiktiva namn.

Beskrivning:

Stina och Anders har varit sambo i sju år och har gemensam vårdnad om flickan Wilma, som är fem år gammal. Föräldrarna separerade för ett år sedan. Wilma har umgänge med sin pappa två dagar i veckan då han hämtar och lämnar henne från dagis.

När Stina blev gravid började Anders uppträda kontrollerande och yttra nedsättande kommentarer. Det första slaget kom när hon var i åttonde månaden. Sedan dess har Anders upprepade gånger använt sig av våld, skällsord och hot mot Stina, också framför Wilma, enligt polisanmälan som inkom efter separationen.

Dagis gjorde en anmälan till Socialtjänsten eftersom Wilma ofta hade ont i magen och svårt med kontakten till sina kamrater. Socialtjänsten gjorde en utredning om barn som far illa där det framkom att Anders brukade våld mot Stina och att Wilma mådde väldigt dåligt på grund av detta. Anders har aldrig slagit Wilma. I samband med utredningen separerade Stina från Anders och gjorde en polisanmälan om misshandel.

Stina vill ha ensam vårdnad om Wilma, medan Anders vill fortsätta att ha gemensam vårdnad. Det har inte gått att få till stånd samarbetsamtal på Familjerätten på grund av Stinas rädsla för Anders.